

"Hz.Peygamber (s.a.v.)'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini Red Düşüncesine Yönelik bir Alan Taraması" -Tahlil ve EleŐtiri-

Nihat HATİPOĞLU*

GİRİŐ

Çağımızdaki bazı hadis araŐtırmacılarının sünneti; tamamen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in icthatları olan değerlendirdiklerine şahit oluyoruz. Bazı müellifler ise; hadislerin vahiyle bir bağlantısının bulunduğunu, bunun ise Kur'ân vahyinden tamamen farklı olduğunu ifade ederler. Bu iki grup da Kur'ân-ı Kerim ve sünnetteki bazı nasları ve eski alimlerin görüşlerini kendilerine mesnet alırlar.

Kur'ân'dan başka vahyin olamayacağını iddia eden birinci grup; "Kitapta, (Kur'ân'da) hiçbir Şeyi eksik bırakmadık¹, "Zikri biz indirdik ve O'nu muhafaza edecek olan biziz"², "Elif - Lam, Mim! İŞte bu Kitapta hiçbir Őüphü yoktur"³, "Gerçekte zann, Hak'tan yana hiçbir Őeyeye sahip değildir"⁴ gibi âyet-i kerimleri deĐiŐik açılardan iddialarına mesnet sayarlar. Onlara göre; hadislerin yazımını yasaklayan emirler⁵ ve hadislerin sübutunun kat'i olması,⁶ onların vahiyle bir irtibatının olmadığına delildir.

Çağdaş Müelliflerden Sübhî Sâlih (v: 1988). "İzah ettiğimiz Şekilde vahiy hâdisesinin sadece Kur'ân-ı Kerim'e mahsus olduğu kanaatindeyiz. Zira Rasulullah (s.a.v.) kendisine nâzil olan vahiy ile, "Allah Teala'nın ilhamı" diye bahsettiği kendi hadislerini zaten birbirinden ayırırđı"⁷ derken sünnetin vahiyle irtibatını tamamen yok sayan görüş ile, tüm sünnetin vahiy ürünü olduğu kanaatı arasındaki katı çizgiyi biraz olsun inceltmeye çalıŐ

Őan görüşün tipik bir örneğidir. Gerçi Koçkuzu'nun da ifade ettiği gibi aradaki bir noktayı muhafaza etse de Subhî Sâlih çizgisinde olanlar çok defa sarih konuşmakla, sünnetin vahiy ile ilgisini reddettikleri, halde, bazı durumlarda görüşlerinin aksine kanaatler de izhar etmektedirler⁸.

"Birinci grup"; hadislerin dar manada da olsa vahiy eseri olarak kabul etmek Şöyle dursun, onların varlıklarını bile hazmedememekte, sıhhatlerini öne sürerek delil olmalarına inanmamaktadırlar⁹.

İkinci grubu temsil edenler, Sünnetin vahiy ürünü olduğunu söylerlerken, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ittiba etmeyi emreden âyet-i kerimleri kendilerine delil getirirler. Bu gruba dâhil olanlar: "Resullah size neyi getirdiyse onu alın, sizi neden sakındırıdıysa ondan da sakının"¹⁰, De ki, Allah'ı seviyorsanız bana tabi olunuz"¹¹, Kim Peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur"¹², (Ey Peygamberin zevceleri) Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın"¹³. Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çeliŐtikleri Őeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar"¹⁴, Allah ve Peygamberi bir Őeyeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık iÇlerinde başka yolu seçmek yaraŐmaz"¹⁵ ve benzeri"¹⁶ âyetleri delil getirirler"¹⁷.

* Dr., Diyanet İŐleri Başkanlığı, Din İŐleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 En'am, 38

2 Hicr, 9.

3 Bakara, 1,2.

4 Yunus, 36; Necm, 28; En'am, 148.

5 Müslim, Zühd, 72; Dârimi Mukaddime, 42; Ahmet, III, 12,21; Ebu Davud, İlim, 3.

6 Gazali, Müstesfa Min İlim'i - Usul, Matbaatü Emiriye, I, 145; Amidi Seyfuddin, el-İhkam fi Usûli'l - Ahkam, Daru'l - Kutubi'l - İlmiyye, I, 236, Beyrut, 1980; Ebü Zehre, Usul, s. 100, Sehr Haberü'l - Vahid, s. 23; Koçkuzu, Ali Osman, Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İtikat ve TeŐri Yönlerinden Değeri, DİB, s. 109.

7 Sübhî Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis İstihaları, (Trc: Prof. Dr. YaŐar Kandemir), s., DİB, Yayınları, 1988, s. 261.

8 Koçkuzu, Ali Osman, Haberü Vahid, s. 41.

9 Koçkuzu, a.g.e., s. 42.

10 HaŐr, 7.

11 Ali İmran, 31.

12 Nisa, 80.

13 Ahzap, 34.

14 Nisa, 65.

15 Ahzap, 36.

16 Necm, 3,4; Bakara, 187, 239; Cum'a, 9; Fetih 15; Enfal, 7,9 vb.

17 Tartışma için bk. Abdülgani Abdülhâlik, Hücciyetu's - Sunne, s. 291-328.

Evzâl (v. 157/774)¹⁸, Şafii (v. 204/819)¹⁹, İbn-i Hazm (v. 456/1063)²⁰ ve Gazali (v. 505/1111)²¹ gibi eski âlimlerin büyük çoğunluğunun da mensup olduğu bu grup, açıkça veya zımnen Sünneti, vahyi gayr-i metluvv olarak tanımlarlar.²²

Bu grub Kur'ân'ın hüküm koymadığı veya beyan getirmedığı hususlarda, Hz. Peygamberin beyan, tavzih ve tevsiaatı girmesini ona gelen bir tür vahiy olarak kabul ederler ki, Evzâl'in bildirdiğine göre Hassan b. Atiyye (v. 120/737)²³'nin şu sözü bu grubun görüşünü özetler: 'Cebrâil Kur'ân'ı Rasulullah'a getirdiği gibi sünneti de vahiy olarak getirdi'²⁴.

Sünnetin vahiyle irtibatını tümünden reddeden birinci gruba nisbetle, Sünnetin tümünün vahiyle bir tür irtibatının olduğunu ileri süren grup ile sünnetin bir kısmını vahiyle irtibatlandırılan başka gruplar gerek delilleri ve gerekse de vakia itibarıyla daha isabetlidirler.²⁵

Aslında bu sünnetin bir tanımını yapmak vahiyle irtibatını tümünden reddeden görüşün dışındaki bütün gruplar, Sünnetin vahiyle bir tür irtibat halinde olduğunu kabul etmektedirler ki herhalde gerek hadisçilerin ve gerekse de fıkıhçıların ekser görüşünü temsil eden bu anlayıştır. Çünkü hadis ya Kur'ân gibi açık (celi) bir vahiy ile gelmekte veya uykuda, yahut ilham yoluyla olan gizli (hafi) bir vahiyle gelmektedir.²⁶ Bunun kabil-i inkar olmadığına ve hiçbir muhaddis; hadis de Kur'ân gibi icazı olan, namazda tilavet olunan metluvv bir vahiydir demediğine göre Sünneti ilâhi iletişimin dışında saymak hem delilsiz hem de anlamsız olmaktadır.

Yapılacak hadis araştırmalarında iki ayrı uç: -Sünneti vahiyden tecrit ederek tamamen Peygamber (s.a.v.)'in ichtihadı sayan veya Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sâdir olan her cümleyi mutlak vahiy sayan- kutupların dışında kalan görüşleri yakınlaştırmaya çalışmak Sünnete daha bütüncül bir bakış açısı getirecektir.

18 İbn Abdî'l - Berr, Camiu Beyani'l - İlm, II, 190.

19 Şafii, Cima'u'l-İlm, s. 18-20; er - risâle, 91-93.

20 İbn-i Hazm, el-İhkâm, I, s. 98.

21 Gazali, el - Mustafa, I, 83.

22 Gazali, a.g.e., I, 83.

23 Hassan b. Atiyye el-Maharibi, Tabiindendir, Ebu Umame, Anbesa b. Ebi Süfyan, Ebu Kılabe vb.'den rivayet etti. Ahmed, İbn-i Main onu sıkı saymıştır. Cevzacâni ona kaderiyyeden saymışsa da; Evzâl, İbn-i Hibban onu sıkılardan saymışlardır. Evzâl onunu takvasını anlatır. Buhari onu zamanının en faziletlilerinden sayar. Tehzibü'l - Kemal, I, 249; İbn Hacer, Tehzibü't - Tehzip, I, 534; Takrib, I, 161; Zehbi, Mizanü'l - İ'tidal, C. 2, 224.

24 Dârimi, Sünen, I, 117; el-Hatib el-Bağdadi, el-Kitâye fi İlm'i'r-Rivaye, el-Mektebetü'l - İlm'iyye, ts, Medine, s. 12; - Şâtibi, İbrahim b. Musa, el-Muvafakat fi Usul'i's - Şeria, Matbaatü'r - Rahmaniyye, Mısır, I, 39.

25 Koçkuzu, a.g.e., s. 42

26 Koçkuzu, a.g.e., s. 42

Çağımızda tefsir sahasında hayli başarılı bir şekilde ortaya konan "Mevdui tahlil ve Teczli tahlil" yöntemleri²⁷, Sünnetin vahiyle irtibatı araştırıldığında işletilebilirse, daha objektif neticelere varmak mümkün olabilecektir. Bu yöntemi kullandığımızda bir hadisin herhangi bir varyantında bulamadığımız bir ifadeden hareketle hüküm koyarken, hadisin bütünü ve aslî mesajını kaçırma tehlikesinden kısmen de olsa kurtulabileceğiz. Aksi takdirde aynı hususta bir araya getirdiğimiz hadisleri karşılaştırdığımızda, ravilerin herhangi birinden veya rivayetin aslından kaynaklanan bilinçli bir tasarrufu, bir eksiklik olarak göreceğiz, tahlile gitmeye gerek dahi görmeyen hadisler üzerine hüküm bina edebileceğiz. Bunu yaparken bütüncül bir bakışı koruyamadığımızdan dolayı da hadisi aslı mecrasının dışında bir noktaya yönlendirebileceğiz.

Bu dikkatsiz bakışa bir örnek Dr. Bünyamin Erol'un Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında vahiy geldiğini ifade eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkid²⁸ adlı makalesinde görülüyor.

Dr. Erol, gayretli bir çalışma ürünü olan Makalesinde: "Hz. Peygambere Kur'ân dışında vahiy geldiğini ifade eden, temel hadis koleksiyonlarımızda rastladığımız bazı rivayetleri inceleyeceğiz. Görebildiğimiz bu haberleri, ulaşabildiğimiz muhtelif kaynaklarda mevcut diğer varyantlarıyla da karşılaştırarak, hem isnad, hem de metin itibarıyla tahlil etmeye çalışacağız"²⁹, diyerek yöntem ve hedefini ortaya koymaktadır. Makale boyunca verdiği dokuz (9) hadiste, bazı varyantlarda mevcut olan bana vahiy oldu ve benzeri ifadeleri, idrac olarak saymak gerektiğine dair tezini savunmaya gayret etmiştir. Ona göre hadislerde görülen; ona vahiy yolundu, bana vahiy yolundu ve benzeri ifadeleri, ifadelerin hadislere herhangi bir tabakada hadise sonradan eklendiği -idrac- ortaya konursa, 'Sünneti vahiyle temellendirme arzusu'³⁰ temelsiz kalacaktır. Aslında yazının tümü incelendiğinde yazarın herhangi bir neticeye varmadığı veya varmağa çalışmadığı, yani Sünnetin vahiyle irtibatı hakkında müsbet veya menfi bir tavır belirlemediği görülmektedir. An-

27 Şeltut, Mahmud, İle'l-Kur'ânî'l - Kerim, Darüş - Şuruk, 1983; Sadr, Muhammed Bakır, el - Medresetü'l - Kur'aniyye, et - Tefsirü'l - Medüi ve'l - Tefsirut - Teczii fi'l-Kur'ânî'l - Kerim, Lübnan, 1981; Muhammed Tahmaz, el - Mu'cizetu ve'l-İ'caz fi Sureti'n- Neml, Daru'l-Kalem, Suriye, 1987; Dr. Abdülmecid Abdu's - Selâm, İtticahüt - Tefsir fi'l - Asri'r - Rahin, 1982, Ürdün.

28 İslâmiyât, Üç Aylık Araştırma dergisi, c. 1, sayı. 1, Ocak - Şubat - Mart, 1998, sh. 55-72.

29 A.g.m., s.55

30 A.g.m., s.71

cak Şu var ki; yazar Cebrail'in Hz. Peygamber'e Sünneti Vahiy olarak getirdiğine pek ihtimal vermemektedir³¹.

Yazarın, kullandığı yöntemle vardığı netice ötedenberi varolan bir fikri cereyanın tipik bir örneği olduğu için tahlil yöntemiyle ele almayı uygun gördük.

Bu husustaki tahlillere girmeden önce Şu soruyu sormak lazımdır: 'Vahiy' cümlesinin geçtiği yerlerin hadislerle sonradan katıldığına -idrac- ve ravilerin tasarruflarından kaynaklandığını biran için doğru kabul edelim. O halde Hz. Peygamber'in, namaz, oruç, gibi ibadetler, gaybi -cennet, cehennem, ahiret, sırat, hesap vs. -bilgiler, hudut, buyu' gibi meselelere ait -Kur'ân'da olmayan- malumatı nereden ve kimden almıştır. Kur'ân'da teferruatı olmayan bilgileri Hz. Peygamber'in neye dayandığına cevabını vermek gerekiyor. Bunlar eski milletlerin birer örfü ve geleneği olarak mı yansıdı? EĞer böyleyse bunların herbirinin teferruatının Arap Őiir ve nesrinde, kadim kaynaklarda ortaya konması gerekmiyor mu? Yok eğer bütün bunlar Hz. Peygamber'in sırf icthadı ise, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu yetkiyi nereden almıştır. EĞer bu yetkiyi Allah (c.c) vermiş ise bu bir vahiy türü değil mi? Yoksa Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisini Őahsî olarak mı yetkili kulmuştur? Bunu Hz. Peygamber (s.a.v.) için düşünmek mümkün müdür?

Hadislerdeki vahiy ifadesinin geçtiği yerleri, ciddi delillere dayandırmadan - falanca ravi idrac etmiş olabilir mantığıyla reddedecek ve bunu da müsellemler gibi sunacak olursak, hadis münderecatındaki bilgi, emir ve yasakları hangi mantıkla 'teabbüdi' bir prensip sayacağız?

Yazının tümünde bu soruların cevabını aramak lazımdır. Çünkü 'vahiy' sözcüğünün idrac olduğu iddia ediliyor ama bu sözcüğün geçtiği hadisin getirdiği ve hüküm bildiren emir, yasak, hüküm veya mesâilin niteliği unutuluyor. Her ne kadar yazının gayesi, hadisin içeriğindeki hükümleri fikhî veya dinî genel boyutta irdelemek değilse de, yazının temelindeki Őekillendirme-nin, zaruri olarak yazıyı, yazan ve okuyucuyu buraya getirdiği farkedilememiştir.

İkinci bir nokta, herhangi bir hususta bir araya getirdiğimiz hadisler arasında, hadislerin bir kısmının metninde ziyade mevcutsa bu vakıayı sadece idrac mantığıyla mı çözmek durumundayız; yoksa, metinlerin bir kısmında görülen ziyadeyi ortada bir ihtilaf olsa bile öncelikle cem ve te'lif yoluyla, ravinin o anki rivayet zevkine, hazzına, rivayet ettiği andaki dinleyicilerin durum veya

sorularına göre kasr veya intnab'da (intisar ve serd) bulunmuş olma keyfiyeti gibi yollarla anlama ve tahlile çalıŐmamaz mı gerekir. En azından senetleri sağlamsa bu yol denenmeliydi.

Zira metindeki, yapıma keyfiyetine ve idracı yapanın nasıl bir idrac yaptığı noktasına göre -idracı yapan ravinin adaletine gölge düşürmekte ve hatta (ileride kaydedeceğimiz gibi) idrac ravinin adalet vasfını kaybetmesine sebep olmaktadır³². Halbuki yazar idrac olduğu iddia ettiği hadislerin senetlerini bu zaviyeden hem cerh etmemekte ve hem de -zimmen cerh ediyorsa- cerhin sebebini, kimi cerhettiğini, hangi ravinin bu idracı yaptığını delilendirerek ifade edememektedir. Bu ise yazıda görülen en önemli eksikliklerdir. Takdir edilir ki idracın usulüne uygun ve kabul edilmiş bir tarzda ortaya konması gerekir, yoksa burada idrac var demekle hadiste idrac olduğu kabul edilemez.

ÇalıŐmadaki ikinci noktanın da göz ardı edildiğini, genellikle idractan hareketle tercih³³ metodunun ön plana çıkarıldığını müşahade ediyoruz. Ancak yazıda takdir edilmesi gereken bir hususu da belirtmek gerekir, o da yazarın çoğu kez kesin bir dil kullanmamaya çalıŐtığı noktasıdır.

Yazarın incelendiği hadisleri tahlil etmeden önce idrac kavramını ve müdrec hadisin durumunu kısaca ele alalım.

IDRAC: Sözlükte; dürmek, bir Şeyi bir Şeye katmak³⁴, bir nesneyi diğer bir nesneye dürmek³⁵ gibi manalara gelir.

Hadis terimi olarak idrac, ravinin rivayet ettiği hadisin metnine veya senedine aslından olmayan sözler sokmasına denir. Ravinin kullandığı bu sözler bilerek veya bilmeyerek başka raviler tarafından rivayet edilir ve hadisin aslında olmadığı halde ona eklenmiş olur³⁶. Bu olaya idrac denir.

Hadiste idrac: Sahabi veya ondan sonra gelen bir ravinin Peygamberimizin hadisini rivayet ettikten sonra kendinden hadise ilavede bulunmasıdır. Bu sözü hadise bitişik olarak, söyleyenini ayırtırmadan katar³⁷.

Idrac, isnad veya metinde olabilir. Ancak isnattaki

31 A.g.m., s.68

32 UĞur, Mücteba; Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, TDV, s. 146.

33 A.g.m., s.69

34 Asım, Kamus Tercemesi, I. 396.

35 İbn-i Manzur, Lisanü'l - Arab, c. 10, s. 1353; Daru'l - Meârif, Misir, İis.

36 UĞur, Mücteba, Hadis Terimleri, s. 144.

37 İbn-i Salah, Mukaddime, Mektebetü'l - Farabi, 1984, s. 56.

idrac neticede metin idracına döner ki gerçek idrac metinde olur³⁸. Metindeki idrac, daha önce ifade ettiğimiz gibi, ravilerden biri hadise bir söz katar, hadisi dinleyen kişi de o sözü hadisin aslından sayar, böylece idrac gerçekleşir. Metindeki idrac üç türlü olur. Katılan söz ya hadisin başında, ya ortasında yahut da hadisin sonunda olur ki genellikle metindeki idrac bu üçüncü şekilde vuku bulur³⁹. Hadis kitaplarında müdrec hadislere örnekler verilmiştir⁴⁰.

Hadisteki idrac; idrac edilen kısmı belirleyen bir başka rivayetin bulunması⁴¹, hadisi rivayet eden ravinin sözleri⁴², idracın farkına varan bir muhaddisin haber ver-

mesi⁴³ veya ziyade edilen kısmın Peygamberimizin sözü olduğunu aklın kabul etmemesi, yollarından biriyle bilinir.

Dikkat edilirse herhangi bir hadiste idrac var diyebilme için ciddi karine ve delillerin ortaya konması gerekir ki İbn-i Salah (648/1245)⁴⁴ ve İbn-i Hacer (852/1448)⁴⁵ gibi zatlar idrac iddiasının delilsiz olamayacağını idraca delil arayarak açıkça ifade ederler.

Müdrec hadis konusunda vuzuhata kavuşturulması gereken önemli bir ayrıntı da müdrec hadisin durumudur. Alimler Hadisteki idrac durumuna göre ayrı hükme tabi tutmuşlardır:

a) Şayet idrac, hadisteki garib-manası açık olmayan bir hadisi açıklamak şeklinde ise bu tarzdaki idrac ister hadisin ortasında, ister sonunda olsun herhangi bir sakınca taşımaz⁴⁶. Prof. Uğur: bu tür idracı yapanın açıklaması gerektiğini söyler⁴⁷.

b) Şayet idrac bunun dışında bir niyet için yapılırsa duruma bakılır: Eğer kasten yapılırsa bütün hadisçilerin ve usul-u fıkıh âlimlerinin ittifakıyla böyle bir idrac haramdır⁴⁸. Sem'ani (562/1167) ve diğer bazı âlimlere göre kasten idrac yapan kişinin adaleti düşer. O yalancılardan sayılır⁴⁹. Eğer idrac hataen olsa haram olmamakla beraber⁵⁰, bu tür hatası çok olan ravi sıhahlık vasfını kaybeder⁵¹. Dr. Erul'un yazısında idrac kelimesine çokça atıfta bulunulduğu için, idrac istilahını ana hatlarıyla yazımızın başına almak zorunda kaldık. İdrac konusundaki örneklerden hareketle diyebiliriz ki bir hadiste idracın olduğunu söyleyebilmek için ciddi karinelerin olması gerekir. Bir konuda iki ayrı hadis türü -metin itibarıyla- elimizdeyse burada idracı aramadan evvel uygulanması gereken başka yöntemler olmalıdır. Çünkü herhangi bir rivayette idrac iddia edildiğinde senedin -eğer idrac kasit ise- yara alacağını ve müdricin ve idrac türünün tesbit edilmedikçe senetteki ravilerin tümüne gölge düşeceğini gözden uzak tutmamak gerekir.

38 Dr. Edip Salih, Lemehatün fi Usul'il-Hadis, el - Mektebetü'l - İslâmiyye. (5.bs.) Beyrut, 1988, s. 299.

39 San'ani, Muhammed b. İsmail, Tevdihü'l - Efkar, (Th. Muhyiddin Abdülhamid) Mektebetü'l - Han, Kahire, (3. bs.) 1366, c.2, s. 50; Edip Salih, Lemehat, s. 299.

40 Üç türlü idraca örnekler.

a) **Metnin başındaki İdrac'a örnek** Hatib Bağdâdî'nin senediyle Hurey'den rivayet ettiği: "Abdesti eksiksiz yapın. (Tam yıkanmadığı için) Ateşte yanacak topluklara yazıklı hadisidir. (Buhari, İlim, 3; Vuduu, 27, 29; Müslim Taharet, 25-27; Ebu Davud, Taharet, 46; Tirmizi, Taharet, 31; İbn-i Mace, Taharet, 55; Darimi, Vuduu, 35; Malik, Taharet, 5) Buradaki, 'Abdesti eksiksiz yapın' ifadesi: Ebu Hureyre'nin idracıdır. Müctehid imamlar bunu, Buhari ve İmam Ahmed'in rivayet ettikleri; Ebu Hureyre abdest alan insanlar gördü ve onlara abdestinizi güzel yapın zira ben Ebu'l - Kasm (s.a.v.)'i duydum şöyle buyurdu: Ateşte yanacak..., dedi, hadisini buna delil getirirler. Şu'be'den sonra ravilerin biri bu sözü de hadise idrac etti, böylece hadis rivayet edilgelindi. (Dr. Accac Hatib, Muhtasarü'l - Veciz fi Ulumi'l Hadis, Müessesetü'r Risale, s. 179) Nevevi; İdracı yapanların Ebu Kutn ve Şebabe olduğunu tasrih eder. (Dr. Edip Salih, Lemenat, s. 290)

b) **Metnin ortasındaki idraca örnek:** Hz. Aişe'nin vahyin başlangıcını anlatan rivayettir. Hz. Aişe şöyle diyor: "Hz. Peygamber Hira dağına çekiliyor ve orada "Tehannüste" bulunuyordu. (Buhari, Bed'ü'l - Vahiy, 3; Edeb, 16; Müslim, İmam 202; Ahmed, 6, 239). Hadisin "tehannüste bulunuyordu" ifadesinin hemen devamında: "O (yani tehannüs) ibadettir cümlesi yer alır. İlk görünüşte bu cümle hadisin -Hz. Aişe'nin sözlerinin- devamı gibi görülüyor. Ancak bu söz, Zührî tarafında 'tehannüsun, hangi anlama geldiğini anlamak için eklenmiştir ki, Zühriden sonra bu açıklama hadisin bütününe idrac edilmiştir. İbn Hacer şöyle der, Bunun Zührî'nin idracı olduğuna Tıybi hükmetmiştir. Ancak delilini getirmemiştir. (İbn-i Hacer, Fethü'l-Bari, c. 1, s. 21) Bu sözden sonra İbn-i Hacer bu görüşü muvafakat ederek delilini tasrih eder.

c) **Metnin Sonundaki İdrac'a örnek:** Buhari - İbn-i Mübarek - Yunus - Zührî - Said b. Müseyyeb - Ebu Hureyre - Rasulullah (s.a.v.) kanalıyla gelen şu hadistir. Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Köle için iki sevap vardır. Nefsim elinde olan zata yemin ederim ki Allah yolunda cihad, hacc ve anneme iyilik etme (görevim) olmasaydı ben köle olarak ölmeyi isterdim." (Buhari, İtk, 16; Müslim, Eyman, 44; Ahmed, II, 330). Halbuki hadisin: "Nefsim elinde..." bölümünden itibaren sonuna kadar olan bölümü Ebu Hureyre'nin idracındandır. Peygamber (s.a.v.)'in sözü değildir. Bunun Rasulullah'a ait olmadığı hem bedihli olarak ve hem de ilmen ortadadır. Zira efdalü'l - mahlukat olan Peygamberimizin memluk olmuş olmayı istemesi düşünülmemeyeceği gibi, henüz kendileri küçükken anneleri vefat etmiştir. Annesi hayatta değildi ki ona iyilik edebilsin. (San'ani, Tevhid, 2, 62; Dr. Edib, Lemehat, s. 3900) Dikkat edilirse burada Ebu Hureyre (r.a.) Peygamberimizin zikretmiştir. Bu da hadis alimlerinin talikinde ortaya çıkmıştır.

41 Ebu Hureyre'nin Veylün li'l-a'kab, minennar, cümlesini sonraki ravilerin idrac ettiğinin başka bir rivayette açıkça ortaya çıkması örneğinde olduğu gibi (Buhari, İlim, 3, Vuduu, 27,29.)

42 Abdullah b. Mes'ud'un, Peygamberimiz: Kim Allah'a herhangi bir şeyi şirk koşmadan ölenler ise olduğunu tasrih eder. (Nevevi, Tedrib, I, 269; Mücteba Uğur, Hadis Terimleri, s. 146)

43 İbn-i Mes'ud'un teşehhüd hadisinde olduğu gibi. Hz. Peygamber İbn-i Mes'ud'un elinden tutarak ona teşehhüd öğretti. İbn-i Mes'ud bunu rivayet ettikten sonra şöyle dedi. Bunu okuduktan sonra namazın sona ermiştir. Dilersen oturursun, dilersen kalkarsın. (Buhari, Salat, hd. 797; Müslim, Salat, hd. 402) görülür. (İbn-i Salah, Mukaddime, s. 56.) Burada idrac olduğuna Darekutni, el-Hakim, el-Hatib el- Bağdadi gibi âlimlerin haber verdiği görülür. (Mücteba Uğur, Hadis Terimleri, s. 146)

44 İbn Salah, Mukaddime, s. 56.

45 İbn-i Hacer, el-Feth, I, 21.

46 Dr. Edib, Lemehat, 303;

47 Uğur, Hadis Terimleri, s. 146; Abdullah Aydınli, Hadis Istilahları Sözlüğü, TİMAŞ, s. 106.

48 Edib, a.g.e. s. 303.

49 Dr. Accac, Ulumü'l - Hadis, 180-181; Dr. Tahhan, Teysir, s. 79.

50 Dr. Accac, a.g.e., s. 181.

51 Dr. Edib, a.g.e., s.304

Bu noktada yazarın idrac var dediği Buhari, Müslim İmam Ahmed'in Müsnedi ve Muvattadaki (bu maddedeki) bir çok hadisi devre dışı bırakarak, en azından hadis ve ravileri hakkında Őüpheye düŐmüŐ olacağız. Bu giriŐten sonra yazarın verdiği örneklere yedisinin tahliline ge-
çebiliriz.

1. Misal

Hız. Peygaber (s.a.v.) güneş tutulması münasebetiyle irat ettiği hutbelerinde kabir azabından bahsediyor. Bu babdaki hadislerin bir kısmında kendisine vahiy geldiğini zikrettikten sonra insanların kabirlerinde fitneye uğrayacaklarını haber veriyor. Bir kısmında ise "bana vahyedildi" ifadesini hiç kullanmadan kabir azabından bahsediyor. Tabii, burada haber verilen 'vahiy', Kur'ân dışındaki vahiydir ki, Cebrail'in bildirmesi, ilham ve mananın ilkası gibi yollardan biriyle olmuş olabilir. Bu rivayetler genellikle Hz. Aişe ve Hz. Esmâ'dan ve on küsür sahabeden intikal etmiştir. Yazar bu husustaki hadisleri: "**Kabir azabının vahyedildiğini bildiren hadisler ve 'kabir azabını bildirirken vahiyden bahsetmeyen hadisler'**"⁵² Şeklinde iki ana baŐlıkta derlemiŐtir.

Yazar özellikle kabir azabından bahsedilen hadislerin tümünde 'vahyedildi' ifadesinin yer almamasını⁵³, Hz. Esmâ'nın rivayet ettiği ve 'vahyedildi' diye ifade ettiği hadislerin birinde ise Hz. Esmâ'nın bir ifadeyi gürültüden dolayı, duymadığını ve yanındakine sorarak bilgi aldıĐını⁵⁴ tenkid konusu ediyor. Neticede ise; rivayetlerde yer alan ve Peygamberin söylediği iddia edilen 'bana vahyedildi ki' ifadesi kendisine göre raviler tarafından yapılmış bir idrac olabilir⁵⁵. Öyleyse sünnetin vahyedildiğini belgeleyen bu cümle müdrec bir cümledir. Birinci misalde verdiği netice budur.

1. Misali Değerlendirme:

Olay, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki güneş tutulmalarını anlatan Buhari⁵⁶, Müslim⁵⁷, Nesai⁵⁸ ve diğer hadis kitaplarında uzunca anlatılmaktadır. Olay, deĐiŐik aŐaptan, farklı zamanlarda ve münasebetlerde aktarılmıŐtır. Eu nedenle de rivayetlerde ge-
çen malumat -

aynı sahabeden olsa bile- açıklamak istediği malumatın derecesine göre farklı bilgileri ihtiva etmiştir. Bu nedenle de hadisleri kitaplarına alan Buhari, Müslim, Nesai, Mâlik gibi zevat rivayetleri, Kúsun (güneş tutulması) namazı babı⁵⁹, kúsun namazında safların durumu ve nasıl kıldığı⁶⁰, kúsun hutbesinin niteliĐi⁶¹, kusufta kabir azabından Allah'a sığınma gibi baŐlıklar altında kitaplarına derc etmişlerdir. Rivayetler içinde, bu noktaları tavzih eden hadisleri se-
çmiŐlerdir veya bablarının baŐlığını ellerine ulaşan bu rivayetlerin içindeki malumata göre düzenlemiŐlerdir.

Konunun daha da netleŐmesi için örnek olarak Buhari'deki kúsun bölümü altında toplanmıŐ olan babları ve hadislerin sahabe ravilerini vermekte fayda vardır.

1 - Güneş tutulmasında namaz babı, (hd. 993 - 996) Ebu Bekr - Ebu Mes'ud - İbn-i Ömer - Mugire b. Şube (r.a)

2 - Kusufta sadaka (verme) babı. (hd. 997)⁶² Aişe (r.a.)

3 - Kusufta namaza (Es - Salatu Câmîatun) diyerek çağırma babı. (hd. 998) Abdurrahman b. Avf - Abdullah b. Amr (r.a.)

4 - Kusufta imamın hutbesi babı (hd. 998) Aişe - Abbas (r.a.)

5 - Kişi güneş tutulması için "kesef veya Hasef, ifadesinin kullanır mı babı (hd. 1000)⁶³.

6 - Peygamber (s.a.v.)'in Allah kullarını güneş tutulmasıyla (ibret alsınlar diye) korkutuyor babı. hd. 1001 Ebu Bekr (r.a.).

7 - Kusufta Kabir azabından Allah'a sığınma babı. (hd. 1002)⁶⁴ Aişe (r.a.)

8 - Kúsun namazında secdeyi uzatma babı (hd. 1003) Abdullah b. Aişe (r.a.)

9 - Kúsun namazını cemaatle kılma babı (hd. 1004) Abdullah b. Abbas (r.a)

52 Makale, sh. 56-61.

53 Makale, 57

54 Makale, 57-58

55 Makale, s. 59

56 Buhari, Kúsun (22); 1-19 bab; hd. 993-1016. hadisler

57 Müslim, Kúsun (10), 1-5 bab; hd: 901-915 arası 29. hadis.

58 Nesâi, Cenâiz (Kabir azabı, b: 114-115) hd: 2056-2067 arası; Kúsun (16): (25) (bab): hd: 1459-1503.

59 Buhari, Kúsun, 1 hd. 993-996; Müslim, Kúsun, 1 hd. 901 (8 hadis) Nesai, Kúsun, 3-6, hd. 1461-1465; Malik, Kúsun, 1 vd.

60 Buhari, Kúsun, 3,4, Müslim, Kúsun, 4,5; Nesai, Kúsun, 5.11 vd.

61 Buhari, Kúsun, 4; Nesai, Kúsun, 23; Müslim, Kúsun, 10 (907) vd.

62 Bab baŐlığı içinde bak. İbni Hacer, Feth, c. 2, s. 438.

63 Hasef: Yerde kaybolmak, batmak, manasına gelir. Güneş tutulması için bu iki kelime de kullanılır. Hasefet'iÇ - Őenisu, İnkesefet'iÇ - Őem-su aynı anlamdadır. (Lisanü'l Arab, İbn-i Mahzur, c. 10, s. 1156-1157) Hadiste bunun denebileceğine delil getiriliyor. Buhari, Kúsun, 5.

64 İbnu Münir derki; güneş tutulmasında gün kararacağı için bir anlamda kabir karanlığına öer. Peygamber burada o münasebeti işaret etti. İbni Hacer, Feth., c.2, 445.

10 - Kusuf'ta kadınların erkeklerle beraber namaz kılma babı. (hd. 1005)⁶⁵ Esmâ (r.a.)

11 - Kusuf'ta Köle Salıvemeyi sevenin babı (hd. 1006) Esmâ (r.a.)

12 - Kusuf namazını mescidde kılma babı. (hd. 1007) Aişe (r.a.)

13 - Güneş kimsenin ölüm veya doğumundan ötürü tutulmaz babı (hd. 1008 - 1009)⁶⁶

14 - Doğru Husuf'ta zikir (dua, isiğfar) yapma babı. (hd. 1010) Ebu Musa (r.a.)⁶⁷

15 - Husuf'ta dua etmek babı. (hd. 1011) Mugire b. Şube (r.a.)

16 - Kusuf hutbesinde imamın (konuşmaya başlar-ken) 'Emma be'du = bundan sonra...' demesi babı. (hd. 1012) Esmâ. (r.a.)⁶⁸

17 - (Kusuf'u'l - Kamer) Ay tutulmasında namaz kılma babı. (hd. 1013 - 1014)⁶⁹

18 - Kusuf namazında birinci rekat daha uzundur babı. (hd. 1015) Aişe (r.a.)

19 - Kusuf namazında kıraati cehri yapmak babı. (hd. 1016) Aişe (r.a.)

Buhari'nin kitabına aldığı bu rivayetlerin benzerini Müslim, Nesai, Ahmed ve Mâlik de kitaplarına derc etmişlerdir. Burada dikkati çeken husus hem müelliflerin (özellikle Buhari'nin) kitaplarında hadisin fıkhî tasnifine göre ilgili tarafını alıp geri kalanını diğer baba bırakmış olmaları ve hem de ihtisarda bulunmuş olmalarıdır. Bu rivayetleri bir araya getirdiğimizde aralarında tenakuz, teârüz veya ihtilaf değil de, birbirini tamamlayan unsurlar buluruz. Bu ihtisarı bazen kitabın müellifi (Buhari gibi) yapmış, bazen de ravinin kendisi yapmıştır. Dr. Erul çalışmasında bu noktayı gözden uzak tutmuş ve bu farklılığı, bu farklılığın doğurduğu ekleri, itnabları veya ihtisarı idrac ile izah etmeye çalışmıştır.

Bu daha da net olarak ortaya koyalım. Mesela: Hz. Aişe'nin rivayetlerine bakalım: O bazen sadece kusuf namazından bahsetmek ister⁷⁰, bazen Hz. Peygamber'in kıraati cehren yaptığını anlatmak ister⁷¹, bazen namaza çağırın münadinin sözünü nakletmek ister⁷², bazen bütün olayı teferruatıyla anlatmayı diler⁷³, zaman zaman kusuftaki hutbeye dikkat çekmek ister⁷⁴, bazen Hz. Peygamberin kabir azabından sakındırmaya başlamasına sebep olan Yahudi kadının olayına atıfta bulunmak ister⁷⁵, bazen kıraati ne kadar uzun yaptığını hatırlatır⁷⁶, bazen rükûdan başını kaldırıırken ne dediğine dikkat çeker⁷⁷.

Bu, bütün hadis kitaplarının dercte yöntemi ve aslında asırlardır ravilerin kitap ettikleri bir arz keyfiyettir. Bazen raviler senedi tam olarak zikrettikten sonra herhangi bir olayla ilgili haberin metnini olay kendilerince yaygın halde bilindiği için ihtisâren zikrederler, tamamen vermezler⁷⁸. Bu nedenle de Sufyan es-Sevri (161-777) daha önce rivayet ettiği şahsa, ikinci kez hadisi hatırlattığında ihtisar yapardı⁷⁹. Ravilerin bilinen bir yöntemi olan bu tarzı; rivayetleri bir bütün olarak ele alıp anlamaya gayret etmek yerine, fazladan gelen ifadeleri idrac gibi yollarla ciddi bir gerekçe ve delille dayanmadan rivayet dışı bırakmak kolaya kaçmak ve hadislerin birçoğunu töhmet altına bırakmaktır. Kaldı ki, iki hadisten biri bir ziyade ihtiva ediyorsa ve her iki hadisin de aynı ise, Hanefilere göre, ziyadeyi ihtiva eden hadis alınır⁸⁰. Fıkhî bir tercihi ifade eden bu hüküm, hadisteki ziyadenin bir zenginlik olduğuna işaretir.

Bu bağlamda düşündüğümüzde, Dr. Erul'un Hz. Esmâ'nın rivayetlerini tenkit ederken bu inceliğe dikkat etmediğini görürüz.

Hz. Esmâ'nın bir rivayetinde Hz. Peygamber'in kusuf hutbesinde: Kabirlerinizde deccalın fitnesi veya onun fitnesine yakın (zorlukta) bir şekilde sınanacağınız bana vahyedildi⁸¹ ifadesine yer veriliyor. Burada '**vahyedildi**' cümlesini Hz. Esmâ sarahaten ifade ediyor. Başka bir ri-

65 Hz. Esmâ burada Hz. Peygamberin: 'Bana vahyolundu ki... ifadesini kullandığını tasrih eder. Buhari, Kusuf, 10.

66 Benzeri hadisi Ebu Bekre, Mugire, Ebu Musa el - Eş'ari, İbn-i Abbas'tan İbn-i Ömer rivayet ediyor. (Bahari, Kusuf, 13.)

67 Hadisin aslını: Abdullah b. Mesleme - Mâlik - Zeyd b. Eslem - Ata b. Yesar'dan İbn-i Ömer rivayet ediyor. Bu rivayet ona yakındır. (İbn Hacer, Feth, c. 2, s. 451) Buhari, Kusuf, 1004

68 Esmâ'nın bu hadisinde 'ihtisar' vardır. Hadisin uzun rivayeti Buhari, Cum'a, 27 (hd. 880) da geçmektedir. Orada 'Uhiyre illeye' ifadesi vardır. (İbn-i Hacer, FETH, c. 2, s. 453) Yukarıdaki hadisin senedi: Ebu Usame-Hişam Fatıma bint-i Münzir - Esmâ - (Hadis Muallaktır) Mutavvel hali: Mahmud - Ebu Usame - Hişam - Fatıma bint-i Münzir - Esmâ - Aişe (cuma, 27, hd: 880).

69 Bu hadiste uzun bir hadisten ihtisardır. Kamer namazı için bk. (İbn-i Hacer, Feth, c.2, s. 453)

70 Müslim, Kusuf, (hd.7).

71 Müslim, Kusuf, (hd.5).

72 Müslim, Kusuf, (hd.4).

73 Müslim, Kusuf, (hd.3).

74 Nesai, Kusuf,23 (hd.1500).

75 Nesai, Kusuf,16 (hd.1477).

76 Nesai, Kusuf,16 (hd.1481).

77 Nesai, Kusuf,18 (hd.1494).

78 Çakan, Hadislerde İhtilaf, s. 128.

79 Ramehürümüzi, el-Muhaddisü'l-Fâsil Beyne'r - Râvi ve'l- Vai', Darü'l - Fikr, s. 543; Hatib el-Bağdadi, el-Kifaye fi İlim'i'r - Rivaye, s. 193.

80 Çakan, a.g.e. s. 129.

81 Buhari, İlim, 24; Mâlik, Kusuf, 4 vd.

vayette ise: Resulullah'ın kabir azabından bahsederken cemaatin büyük gürültü çıkardığını ve bazı sözleri iyi anlayamadığını, bunun üzerine yakındakine ne dedi diye sorduğunda ise yanındaki zatın: 'bana vahiy oldu ki kabirlerinizde...' cevabı verdiğini nakleder⁸².

Yazar buradaki uğultudan tam duyamamış olmayı bir eksiklik saydığı gibi Hz. Esmâ'nın soru sorduğu zatın meçhul olmasını da hadiste bir eksiklik görüyor⁸³.

Hız. Esmâ'nın soru sorduğu zatın sahabe olduğu bellidir. Sahabenin adının zikredilmiş olması hadise bir nakıs değıildir. Zira hadis rivayetinde bütün sahabi âdildir. Sahabeyi bilmemek hadise zarar vermez⁸⁴. Hız. Esmâ'ya bilgi veren kişiyi adil saymak durumundayız.

Hemen belirtelim ki başka bir rivayette Hız. Aişe'ye sorduğu ifade ediliyor⁸⁵. Böylece soru sorulanan meçhul olduğu bir rivayete karşı, malum olduğu bir rivayet görülüyor. Ve bu rivayetler teaddüd ediyor. Başka rivayette ise bizzat kendisi 'vahiy sözcüğünü' duyduğunu söylüyor⁸⁶. O halde Hız. Aişe'nin bacısı olan Hız. Esmâ güneş tutulması üzerine mescidde gelişen olayları anlatırken, önceleri gürültüden dolayı bazı cümleleri kaçırdığını sonra da bunu Hız. Aişe gibi zevattan takviye ettiğini anlatmış oluyor. Bu olayın teaddüt etmiş olması da mümkündür. Aynı mantıkla sormaya devam edelim: Neden Hız. Esmâ'nın tereddüdünü ifade eden rivayetleri tercih edelim. Olayı tasrih eden rivayetler varken neden diğer rivayetlerdeki tereddüde itibar edelim.

İkincil önemli nokta şudur: Yazar rivayetlerin Resulullah (s.a.v.)'in hayatında değıişik zamanlarda vukuu bulan güneş tutulmalarına ait olduğunu ve rivayetlerin bu nedenle farklı zaman ve mekanlarda, farklı olayları anlattığı gözardı etmiştir. Müracaat ettiği bir eserden, Resulullah'ın hayatında -iki kez güneş tutulması olayının vukuu bulunduğunu⁸⁷- naklediyor. Bu nakilde de eksiklik vardır. Zira kaynak aldığı eserde Resulullah'ın hayatında -üç defa güneş tutulduğu- tasrih ediliyor⁸⁸. Aslında bütün bu bilgilerin tahkik edilmesi gerekir. İbn-i Hibban (354/965) ilk ay tutulmasının beşinci yılda vukuu bulunduğunu, Hız. Peygamberin bu esnada namaz kıldığını söyler⁸⁹.

82 Nesâi, Cenâiz, 115.

83 Makale, s. 57.

84 Nureddin İtr, Menhecü'n - Nakd fi, Ulumi'l - Hadis, Darü'l - Fikr, Suriye, 1992, s. 370-372.

85 Buhârî, Cum'a 27 (hd. 880)

86 Buhârî, İlim, 24; Ahmed, VI, 345; Malik, Kusuf, 4.

87 Makale s. 58

88 Mehmet Apaydın, Rasulullah'ın Günlüğü, İnsan Yayınları, 1995, s. 988-96.

89 İbnü'l - Hacer, Feth, c. 2, 453; Semduhi, Vefâü'l - Vefa, c.1, s. 300.

Yine Hız. Peygamberin hayatı boyunca en azından -üç defa⁹⁰ ay tutulduğu hesap edilecek olursa, bütün bu hadislerin, üçü güneş, üçü ay olmak üzere altı semavi olayı anlatmakta olduğunu düşünmek lazımdır. Bu nedenle de farklı mekan ve şartlarda olayın farklı olarak anlatılmış olması son derece normaldir.

Sindi, (v. 911/) Nesâi'ye olan hâşiyesinde, kusufun müteaddid defalar vukuu bulunduğunu söyler. Suyuti ve Nevevi de aynı kanaattedir⁹¹.

Bu noktada yapılması gereken, geniş bir bakışla hadisler arasında ortak noktaları ortaya çıkarmak ve olayın karakterini yakalamak; hangi hitab ve namazın ilk güneş tutulması üzerine vukuu bulunduğunu tesbite çalışmak olmalıdır.

Güneş tutulması, üzerine Hız. Peygamberin namaz kıldığını, hutbe okuduğunu anlatan; Abdurrahman b. Semure⁹², Ebe Bekre⁹³, Aişe⁹⁴, İbn-i Abbas⁹⁵, Abdullah b. Amr⁹⁶, Semure b. Cündüb⁹⁷, Kâbise b. Muharik⁹⁸, Numan b. Beşir⁹⁹'in rivayetlerinin yanısıra Güneş ve Ay'ın ölümü veya doğumu üzerine tutulmayacağını ifade ettiğini anlatan; Ebu Bekre¹⁰⁰, Abdullah b. Ömer¹⁰¹, Ebu Mes'ud¹⁰², Aişe¹⁰³, Kabire¹⁰⁴, Numan b. Beşir¹⁰⁵'in rivayetlerini görebiliyoruz. Bunların herbirinin rivayetlerinin (aynı şahsın) bir kısmında görülen bazı ifadeler, ötekilerinde yoktur. Bütün bunları idrac mantığıyla mı ele alacağız.

Bu hadisleri inceleyen âlimler sadece ravilerden Numan b. Beşir'in: Allah yaratıklarından bir şeye baktığı zaman o şey ona karşı huşu eder¹⁰⁶ ifadesinin müdrec olduğunu söylerler. İbnü'l Kayyim, Miftahü's - Saade adlı eserinde: Bu cümlelerin bazı ravilere ait olması muhtemeldir. Çünkü kusuf hadisini ondan fazla sahabi rivayet etmiş, hiç birinin rivayetinde bu cümle bu-

90 Apaydın, Resulullah'ın Günlüğü, s. 97-98.

91 Nesâi, c.3, s. 128-129 Hamişinde.

92 Nesâi, Kusuf, hd. 1460.

93 Nesâi, Kusuf,5.

94 Nesâi, Kusuf,7,10,11,12,13.

95 Nesâi, Kusuf, hd. 1485.

96 Nesâi, Kusuf, h. 1482.

97 Nesâi, Kusuf,13, hd. 1484.

98 Nesâi, Kusuf,1485.

99 Nesâi, Kusuf,16, hd. 1488-89.

100 Nesâi, Kusuf,1,5,17.

101 Nesâi, Kusuf,3

102 Nesâi, Kusuf,4

103 Nesâi, Kusuf,10

104 Nesâi, Kusuf,16 hd.1486.

105 Nesâi, Kusuf,16 hd. 1990.

106 İbn Mace, salat, 152, hd. 1262.

lunmamıştır, demiştir¹⁰⁷. Bu da kusufu ilgili hadislerin âlimlerce **idrac** açısından metin tenkidine tabi tutulduğunu, test edildiğini gösterir.

Bu bölümün genel değerlendirmesini yapmadan önce şu soruyu sormak lazımdır: Hz. Peygamber (s.a.v.) irad ettiği kusuf hutbesinde cennetin kendisine yaklaştırıldığını, cehennemın yakına getirildiğini, orada bir kediden dolayı azap gören bir kadının halini gördüğünü, insanların kabirlerinde ağır bir imtihandan geçeceklerini, kendilerine kabir soruları sorulacağını, kabirdekilerin sesini behâim'in duyacağını (vs.) gibi gaybe ait bilgileri veriyor. Bütün bu bilgilerin kaynağı nedir. Kur'an'da bu hususta teferruat olmadığına göre bu bir tür vahiyle bilgilendirme değil de nedir? İşte yazının başında ifade ettiğimiz '**mevdui**' bakış, vahiy kelimesini cımbızla çekip alır gibi rivayetin dışına atmayı değil, aslında verilen bütün bu bilgilerin vahiy eseri olduğunu kabul etmeyi gerektirdi. Eğer Hz. Esmâ veya Hz. Aişe'nin rivayetlerinde "uhıyye ileyye" bana vahyedildi" ifadesi olmasaydı bu bilginin kaynağını ne ile izah edecektik. Bu hadislerdeki vahiy halini tartışan bakış açısı, hadislerde verilen bu metinleri de tartışmalıdır. Zira bu bilgileri gayba -müsade edildiği kadarıyla- muttali kılınmadan Hz. Peygamber (s.a.v.) bilemezdi. Bana verildi, öyle sanıyorum demediğine göre (Kur'an vahiy gibi olmamak koşuluyla) bütün bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Cebrail arasında ilâhi izinle yapılmış olan ve sünneti ilgilendiren bir iletişim olduğunu göstermektedir.

Netice: Birinci misalin rivayetlerini kısaca şöyle kritik edebiliriz:

a) Rivayetler en azından 2 veya 3 güneş ve muhtemelen üç ay tutulması dönemlerine aittir. Bu tutulmaların biri, Hz. Peygamberin oğlu İbrahim'in vefatından sonraya rastlamıştır. Akabinde meydana gelen güneş tutulmasını buna yoranlara karşı Hz. Peygamber (s.a.v.), güneş ve ayın kimsenin ölümü için tutulmayacağını tasrih eden hutbesini okuyor, namaz kıldırıyor. Bir kısım rivayetler bunu anlatıyor. Daha sonraki tutulma olayı Yahudi kadın ile Hz. Aişe arasındaki muzakereden sonra meydana geliyor. Hz. Peygamber (s.a.v.) oradaki hutbesinde kabir azabından, cennet - cehennemden bahsediyor ve bunların kendisine vahyedildiğine tasrih ediyor.

Muhtemelen üçüncü güneş tutulmasında da bütün bunları cem eden ifadeler kullanıyorlar.

b) Hz. Esmâ Peygamberimizden zaman zaman bahsedirdi¹⁰⁸ Bazen Peygamberimizin bildirdiği gibi kabir azabını tavsif ederdi. bazen kusuf namazının çok uzun olduğundan, hatta güç yetiremeyip baygınlık geçirdiğinden bahsedirdi¹⁰⁹. O halde başta Hz. Esmâ ve Hz. Aişe olmak üzere bütün raviler duruma göre her seferinde olayın bir tarafını anlatmışlardır. Bu da, bizleri sağlam senetlerle gelen, munkati olmayan, mürsel ve muttasıl olan ve bu bilgilerin Peygamberimizin kendi icthadiyla değil vahyin bir ürünü olduğunu ifade eden rivayetleri kabul etmek durumunda bırakır. Aksini iddia edenlerin ciddi delil ve gerekçeleri bulmaları şarttır.

c) Faraza hadisler arasında ihtilaf, varsa ve bu hadisler sahih senetlerle gelmişse bu ihtilafları cem ve te'lif yoluna giderek çözmek de mümkünse, bu yolu denemek araştırmacıların takip edecekleri öncelikli yöntem olmalıdır. Herhangi bir hadisi veya hadisin bir kısmını amelde düşürmek âlimlerin en son takip ettikleri bir çözüm olmuştur.

d) Hadislerde vahiy kelimesi geçsin veya geçmesin hadislerin tümüne bakıldığında Resulullah'ın verdiği bilgilerin; tecrübe eseri, ferdi icthad, bedihi olarak bilenecek şeyler ve bilinegelen hususlar olmadığı, bilakis sadece vahiyle bilinebilecek gaybi olaylar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da sünnetin verdiği bu tür bilgilerin Hz. Peygamber'in vahiy yoluyla aldığı bilgiler olduğunu gösterir.

e) İbn-i Hacer (852/1448), **Kenkuhi**, (1323/1905), **Ayni**, (855/1451), **Kirmani**, **Kastalani** (923/1517), **Nevevi** (v. 676/1277), **Suyuti** (911/1505) gibi şarihlerin Buhari, Müslim ve Nesâi şarihlerinin hiç biri '**vahyedildi**' ifadelerinde, böyle bir idraca temas etmemiş, tam aksine hadislerdeki serd, kasr ve ihtisara değinmiş, hadislerin, birbirlerini tamamladıklarını anlatmışlardır. Bu hadislerde sadece bir yerde idrac olduğunu söyleyen âlimler çıkmıştır. Ona da daha önce temas ettik. Bu da âlimlerin hadisleri '**idrac**' açısından incelediklerini, tahkik ettiklerini, metin tenkidi yaptıkları ortaya koyar.

f) Ravilerin bazan itnab ve serd (uzunca anlatma) bazen ihtisar (kısa, gereki kadarını rivayet etme) yaptıkları vakidir. **Şafii** (204/819) bu hususu şöyle anlatır: "**Öyle zevatla karşılaştık ki, kendisine sorulan konuda bir hadis bilmektedir. Fakat hadisin soruya cevap olan bir veya iki cümlecini nakleder, sorunun cevabı hadisin baş kısmında ise sonunu, sonunda ise, baş**

107 Suyuti Şerhi ve Sindi Haşîyesî, (Nesal Kenarında, c. 3, s. 141-143); Haydar Hatipoğlu, Sünne-i İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi, c. 4 s. 27-28.

108 Ahmed, VI, 352.

109 Müslim, Kusuf, 1.

tarafını terkeder. Bazen de ravi zevke gelir, istek duyar, hadisin tamamını, hiçbir kelimesi eksik kalmamak üzere nakleder¹¹⁰.

Şafii'nin söylediği durum hem sahabe ve hem de sonrakiler hakkında söz konusu olabilir. O halde hadisleri tahlil ederken bu ihtimalleri gözden uzak tutmamak gerekir. Zira hadis mecmualarını incelediğimizde, aynı ravinin bazen aynı senetle rivayet edilen hadislerinin gerekli ifadeler yanında olayın farklı yönüne dikkat çektiğini görürüz. Bu çelişki değil, ravinin olayı ifade tarz ve zevkidir.

g) 'Vahiy' sözcüğünün Hz. Esmâ ve Hz. Aişe dışında diğer sahabeden nakledilmemiş olması bir eksiklik değildir. Hz. Aişe'nin hafızanın ne kadar keskin ve güçlü olduğu, diğer râvilerin rivayetlerini zaman zaman tenkit ettiği bilinen bir vakıdır¹¹¹. Zamanla ravi, hadisin bazı kelimelerini unuttur ve aklında kalan kısmıyla rivayet eder. Hatta bazen rivayet ettiği hadisi tamamen unutulabilir¹¹². Yine Hz. Aişe'nin: Mescid içinde cenaze namazı kılmasını ayıplayanlara karşı; insanlar ne de çabuk unutuyorlar! resulullah (s.a.v.), Suheyb b. Beyda'nın cenaze namazını mecsidden başka bir yerde kılmış değildir¹¹³, dediği bilinmektedir. O halde ravinin herhangi bir ifadeyi unutmış olma ihtimali her zaman bulunmaktadır. Hadislerdeki lafızları tahlil eden, araştıracının bütün, bu ihtimalleri düşündükten sonra hadisi itihâm etme hakkı belki doğabilir.

Birinci örnekteki olayla ilgili tahlili, diğer örneklere de bir anlamda cevap oluşturacağı için geniş tuttuk. Zira Dr. Erul hemen hemen bütün örneklerde aynı metodu takip etmiştir. Bu bölümü Prof. Polat'ın: Çağdaş çalışmalarda metin tenkidinin usulu dairesinde olmak koşuluyla akli ve muhakemeyi bir yana koyarak hadise yaklaşma ile, hadisleri uluorta tenkid etmek şeklindeki iki sapmaya düşmeden yapılabileceği kanaatine katıldığımızı belirterek bitirelim¹¹⁴.

2. Misal

Zina ile ilgili âyetlere baktığımızda içki ile ilgili âyetlerde olduğu gibi kısmî bir tedricilik söz konusu edilebilir. Bu âyetler kadın-erkek münasebetlerinde farklı konulara ait hükümlerin ihtiva ediyordu¹¹⁵.

110 Çakan, Hadislerde İhtilaf, s. 123; Şafii'nin İhtilaf'ı - Hadisinden naklen, s. 546.

111 Örnekler için Bk; Zerkeşi, Bedreddin, el - İcâbi li İradî Mas-tedrekethu Aişe ale's - Sahabe, Beyrut.

112 Çakan, Hadislerde İhtilaf, s. 124.

113 Zerkeşi, el - İcabe, s. 163.

114 Polat, Prof. Selahattin; Hadis Araştırmaları, İnsan Yayınları, s. 218. (Metin Tenkidi, s. 57-240)

115 Nur, 2-33 arası, Nisa, 1,5,16,25.

Kur'ân-ı Kerim'de zinanın cezasını açıkça ifade eden bir âyet vardır: O da: "Zina eden kadın ve zina eden erkekten herbirine yüz sopa vurun..."¹¹⁶ âyetidir. Hz. Peygamber buradaki celd-sopa cezasının bekarlara uygulanacağını müteaddid uygulamalarında ortaya koymuştur¹¹⁷.

Ancak muhsan, yani üzerinden evlilik geçmiş olan kişilerin zina işlemleri halinde¹¹⁸, kendilerine uygulanacak ceza hakkında ne Kur'ân'da ne de Sünnette ilk dönemler itibarıyla sarîh bir hüküm yoktur.

Nisa suresindeki: "Kadınlarından fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahid getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürüncemeye yahut onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin"¹¹⁹ âyeti kerimesi de ileride bir çözüm getirileceğine dair işaretler taşıyordu. Âyette söz konusu edilen: "çözüm"ün ne olduğu bilinmiyordu, ama bu hususta bir tavzih de bekleniyordu. Âyete iletilmiş olan ceza ise, evde hapis olarak beklemek tarzındaydı.

Bu noktada Ubade b. Samit (r.a.)'ın rivayet ettiği hadis, bu ayeti kerimeyi beyan eden rivayet olarak hadis kaynaklarında yer aldı. Çünkü Hz. Ubade (r.a.) rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamberin bu ayeti kerimede beklenen "çözüm = sebii"nin ne olduğunu tavzih ettiğini bizlere iletiyor. Şimdi Hz. Ubade'nin rivayet ettiği hadise bakalım:

"Allah'ın Nebisine vahiy indiği zaman, bundan ötürü sıkıntıya düşer ve yüzünün hali (rengi) değişirdi. (Ubade diyor ki) Birgün kendisine vahiy geldi. Kendisinde yine aynı hal oluştu. Nihayet bu hal kaybolup yok olduğunda şöyle buyurdu: "Benden -şu söyleyeceğim hükmü alın. Allah zina eden o kadınlara bir yol ortaya koydu. Evli ile evli, bekarla bekar. Evli olana yüz sopa sonra taşla recm. Bekar olana yüz sopa sonra bir sene sürgün (cezası)"¹²⁰.

116 Nur, 2.

117 Müslim, Hudud, 3,5,6 ve Ebü Davud, Hudud, 23; Tirmizi Hudud, 8.

118 Muhsan: Sahih bir nikahla evlenmiş, cinsel ilişkide bulunmuş, hür ve müslüman olan kişi. Ebu Hanifeye göre olayıyla ilgili olarak bir kişinin muhsan sayılması için altı şart aranır: Müslüman, akıl, baliğ, sahih bir nikahla evlenmiş ve ilişkide bulunmuş olması gibi. İbn-i Manzur, Lisânü'l - Arab, 13, 120; İbnü'l - Esir, en - Nihaye, 1, 397; Kasım el-Konevi, Enisü'l - Fukaha, Daru' - Vefa, 1987, s. 175.

119 Nisa, 15. Bu ayetin kadın seviciliğine, 16. ayetin ise fiili homoseksüelliğe dair cezaları ihtiva ettiğini söyleyen âlimler olmuştur. Bk. Seyyid Sâbık, Fıkhü's - Sünne, II, 404-406. Taberî, Câmiü'l - Beyan, III, 294; Şevkani, Neylül' - Evtar, c. 7, s. 87.

120 Müslim, Hudud, 3. hd. 1690; Ahmed, V, 317, 318 vd; Ebu Davud, Hudud, 23, vd. 4404; Tirmizi, Hudud, 8, hd. 1434; İbn-i Mace, Hudud, 7, hd. 2550; Darimi, Hudud, 19, Hadisin varyantları için bk. El - Müsnedü'l - Cami', Komisyon, Darü'l - Ceyt, Beyrut, 1993 (VIII, 73-74)

Hız. Peygamber (s.a.v.) bu hadiste ayetteki sebîlî açıklıyor. Yazar makalesinde bu hadisi; Hız. Ubade'nin diğêr rivayetleriyle karşılaştırarak, bazı rivayette geêen -vahiy alma" halinin sonradan hadise- bir tabakada idrac edildiğini iddia ediyor. Zira kendisine göre Hız. Ubade'nin yine aynı olayı anlattığı başka rivayetlerde bu ayrıntı yoktur. O halde bu ayrıntı hadisin aslından olmayabilir. Gerçi kendisi bu misali ortaya koyarken tereddüdünü, ravilerin belli bir tabakadan sonra ihtisar etmiş olabilecekleri tarzında seslendiriyor¹²¹ ancak kanaati bu ayrıntının idrac olduğu tarzındadır.

Ubade b. Samit (r.a.)'den gelen bu rivayetler genellikle iki kategoride sınıflandırılabilir.

a) Hız. Peygamberin vahiy haline girdiğini belirten rivayetler¹²².

b) Hız. Peygamberin vahiy haline girdiğini belirtmeden 'benden alınız' bölümüyle başlayan rivayetler¹²³.

İmam Ahmed'in Müsned'ine aldığı bir rivayet biraz daha farklıdır. Ve bu rivayet olayı daha da açıklar mahiyettedir. Bu rivayetin senedi şöyledir:

Ubâde b. Samit - Hasan el-Basri- Cerir b. Hâzım - Şeyban b. Ebi Şeybe- Ahmed

Hız. Ubade dedi ki: Hız. Peygambere: "Kadınlarınızdan zina edenlere, onu isbat edecek dört şahit getirin. Şehadet ederlerse ölünceye veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun"¹²⁴, ayeti indi. Hız. Peygamber bunu yapan kadınlara bu cezayı uyguladı. (Bir gün) bizler Resulullah'ın etrafında oturuyorduk. (Kendisine vahiy geldi.) Kendisine vahiy gelince bizden yüz çevirir, biz de ondan yüz çevirir (uzaklaşır)dık. Kendisinde sıkıntılı bir hal oldu. Yüzünün rengi (attı) değışti. Vahiy hali kalkınca bizlere 'benden alın diye buyurdu. Bizler evet (almaya hazırız) ey Allah'ın Resulu dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: 'Allah o kadınlara bir yol gösterdi...'¹²⁵ (hadisi buyurdu)

Bu sened, Ubade'nin bu minvaldeki hadisini rivayet eden diğêr senetlerden farklıdır. Diğêrlerinde, 'Hittan b. Abdullah er-Rekkaşi' cihetinden Hız. Ubade'ye ulaşıyorsa da bu senette Hasan el-Basri kanalıyla Hız. Ubade'ye ulaşıyor. Gerçi Mizzi (v: 742) Hasan el-Basri'nin Ubade

b. es -Samitten naklini zikretmiyor, ama, Hasan'ın bir çok sahabiyle görüştüğü de vakidir¹²⁶. Hasan el-Basri'nin başka bir sahabeden duymuş olması ihtimali de vardır ki, her halukarda - irsal düşünülse bile- bu senet makbuldur. İbn-i Hacer, Hasan'ın görüştüğü bazı sahabeyle saydıktan sonra isimlerini saymadığı birçok sahabeyle görüştüğünü de söyler¹²⁷. Hasan'ın Huttam'dan duyup onu zikretmemiş olması da ihtimal dahilidir. Diğêr senetlerde Hasan el-Basri'den Katade'nin rivayet ettiği belirtiliyor. Ama bu rivayette Hasan'dan Cerir b. Hazm, ondan da Şeyban b. Şeybe tarihiyle İmam Ahmed'e ulaşıyor. Diğêr bir ifadeyle Hasan el-Basri'den sonraki senet tamamen farklıdır ki, böylece 'vahiy ifadesinin' geçtiği hadis, başka bir kanalla bizlere ulaşmış oluyor.

Bu hadisi de tasnif içine alıp, hadislerin tümüne baktığımızda Hız. Ubade'nin bu husustaki rivayetlerini üç kategoride inceleyebiliriz.

a) Nisa sûresinin 15. âyetinin indiğini, bir müddet sonra Hız. Peygamberin vahiy haline girdiğini ve 'benden alın' cümlesini kullandığını belirten rivayet¹²⁸.

b) Hız. Peygamberin vahiy haline girdiğini ve sonra 'benden alın' diye buyurduğu belirten rivayet¹²⁹.

c) Hız. Peygamberin doğrudan doğruya 'benden alın' diye buyurduğu belirten rivayet¹³⁰.

O halde, Hız. Ubade zina ile ilgili hükmü anlatırken olayı da başından almak suretiyle zina cezasının Nisa suresi 15. ayetine beyan olduğunu hatırlatmıştır. Hatta Hız. Peygamberin âyette geêen 'evde tutma' cezasını uyguladığını da iletmektedir. Daha sonra zina ile ilgili hükmün nasıl geldiğini anlatıyor. Bu bağlamda Hız. Peygamberin vahiy haline girdiğini ve Sünnetle sabit olan recm cezasını iletildiğini bildiriyor. Bu üç rivayette birbirini tamamlıyor ve Hız. Ubade'nin bu olayı farklı zamanlarda, farklı vesilelerle bazen hükme ihtisar ederek, bazen de olayın geçmişini hatırlatarak anlattığını ortaya koyuyor. Burada Dr. Erul'un kuşku duyduğu gibi bir 'idrac' sözkonusu değildir.

126 Mizzi, Cemaleddin Yusuf, Tehzibü'l - Kemal fi Esmâ'ir - Rical, Müessesetü'r - Risale, 1992, c. 6, s. 561.

127 Tabiîn ve sahabe irsal'leri tartışmalar için bk.: Nureddin İtr, Menhecû'n - Nakd, s. 370-372; İbn-i Hacer, Tehzib, c. 1, s. 541.

128 Ahmed, V, 327.

129 Müslim, Hudud, 3, hd. 1690 - 13; Ahmed, V, 317-18, 20; Beyhâkî, es - Sünen, c. 8, s.210 (Hudud) Beyhâkî'deki senet..... Said b. Ebi Arube - Katade - Hasan - Hittan - Ubade şeklindedir.

130 Müslim, hudud, 3, hd. 1690; Ahmed, V, 317, 318 vd; Ebu Davud, Hudud, 23, hd. 4404; Tirmizi, Hudud, 8, hd. 1334; İbn-i Mace, Hudud, 7, hd. 2550; Darimi, Hudud, 19, Hadisin varyantları için bk. El-Müsnedü'l - Cami', Komisyon, Darü'l - Leyl, Beyrut, 1993 (VIII, 73-74)

121 Makale, s. 62.

122 Müslim, Hudud, 3, hd. 1690 - 13, V, 3, 7, 18, 20,21,27.

123 Müslim, Hudud, 3, hd. 1690-12; Ahmed, V, 313, 320; Ebu Davud, 23 hd. 4404; Tirmizi, Hudud, 8; İbn-i Mace, Hudud, 7, hd. 2250; Darimi, Hudud, 19.

124 4/ Nisa, 15.

125 Ahmed, V, 327.

Hız. Ubade'nin takip ettiği bu metod, Kur'ân-ı Kerim'in kıssaları anlatırken takip ettiği yöntem benziyor. Bazı Peygamberlere ait kıssalar, Kur'ân'ın farklı yerlerinde bazen kısa, bazen uzunca zikredilir. Çünkü her defasında farklı gayeler hedeflenir. Hız. Ubade de ihtiyaca göre olayı, farklı zaman ve mekanlarda bazen geniş boyutuyla, bazen ihtiyaç kadarınca anlatmıştır.

Bu misalle ilgili olarak şu hususlar da kısaca ifade edilebilir.

a) Bütün bu delilleri bir kenara koyup biran için 'vahiy sözcüğünün idrac olduğunu düşünelim.. Ve şu soruyu soralım: Zina'nın cezası olan recm Kur'ân'da yoktur. Hız. Peygamber: 'Huzu anni = benden alın'¹³¹ diyerek bir hüküm belirtti. Ve bu hükümü de: hadislerin teaddüdü ve âlimlerin icmasıyla sabittir ki Maiz, Gamidiyeli, Cüneyneli kadın ve iki Yahudi hakkında uyguladı¹³². O halde Hız. Peygamber (s.a.v.) bu hükümü nereden aldı. Hangi yetkiyle bir insanın hayatına son verecek bir hükümü uygulamaya koydu. Buna Hız. Peygamberin ferdi bir icthadı demek mümkün müdür? Vahiy haline girdiği ifade edilen hadisler hiç olmazsa bile, recmi uygulattığı ortada olduğuna göre, bunun vahiy eseri olduğunu ve Hız. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân dışında vahiy ile bilgilendirildiğinde kabul etmekten başka izah tarzı bulunamaz.

b) Zina ile ilgili diğer hadislerde bu teferruatı aramak yanıştır. Zira İmam-ı Şafii'nin de deklere ettiği gibi: Hız. Ubade'nin hadisi, Hız. Maiz'in recminden daha öncedydi¹³³. Bu nedenle de diğer sahabenin hadislerinde böyle bir teferruatı aramak olayın geniş zaman dilimindeki oluşumunu iyi görememek demektir.

c) Dr. Erul, cumhurun recmiyle beraber yüz sopayı lüzumsuz görmesini de Hız. Ubade'nin hadisine bir cerh sebebi saymaktadır. İhtilafı olan bu meselede¹³⁴ âlimlerin çoğunun recmi ile beraber yüz sopayı lüzumsuz saymaları hadise güvensizlikten değil, Maiz'in recmi ile daha sonrada uygulanan recm olaylarında Hız. Peygamber'in sopadan bahsetmemesinden dolayıdır. Nitekim sopanın gerektiğini söyleyenler, ravilerin (Maiz - Gamidiyeli kadın vs. olaylarında) bundan bahsetmemelerini sopanın kal-

dırılmasına delil saymamaktadırlar. **Şevkani** (v: 1250/) sopanın söylenmemesini, malumu ilan gerekmez anlayışıyla izah ediyor¹³⁵.

d) Yazarın (-geniş yer tutacağı için buraya alamadığımız-) ama Hız. Peygamberi recm olayında Allah'ın hükmüyle hükmettiğine dair açık tasrihleri de çalışmasında zikretmesi beklenirdi. Hız. Peygamberin müteaddid sahabenin naklettikleri; nefsim kudret elinde olana yemin ederim ki (zina olayında) aranızda Allah'ın kitabıyla hükmedeceĐim¹³⁶, ifadesinden sonra evli olanı recm ettiği sabittir. Hız. Peygamberin Kur'ân'da mevcut olmamasına rağmen recm cezası için: '**Allah'ın kitabı**' ifadesini kullanması, manidardır¹³⁷. Bu da ilan ettiği recm cezasının bir vahiy emri olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Yoksa, masum olan Peygamber (s.a.v.)'in delilsiz ve dayanıksız olarak bir insanın idamına emir verdiğini düşünmek mümkün değildir.

Hız. Ömer minberde recm cezasını metni mensub hükümü baki bir ayet olarak öğrendiğini, bellediğini ve uygulandığını ilan ederken¹³⁸ hiçbir sahabi itirazda bulunmuyor. Hız. Ali kendi halifeliliği zamanında recm ve sopayı uyguladıktan sonra; Resullah'ın sünneti = emri, uygulaması ile recmettim diyor¹³⁹. Yine cumhuru sahabe itiraz etmiyor ve uygulamayı kabul ediyor.

Recm ile ilgili ceza bu kadar açık ve net iken Sünnetin vahiyle irtibatını yok sayabilmek için, Hız. Ubade'nin bazı hadislerde görülen: "vahiy haline girdi" cümlesini zanni ihtimallere dayanarak hadis külliyatından silmeye gayret etmek ilmi bir metod değildir. Birinci misalde ifade ettiğimiz, bütüncül yaklaşımla, ilgili hadislere bakılabilsydi, aceleciliğe düşölmezdi sanıyoruz.

Bu bölümde son olarak Hız. Peygamberin recm cezasını tatbik ettiğini nakleden sahabe-i kiramin bir kısmının adını verelim: Abdullah b. Abbas¹⁴⁰, Ebu Hureyre¹⁴¹, Cabir b. Semure¹⁴², Ebu Said¹⁴³, Bureyde¹⁴⁴,

131 Tıybi, Hız. Peygamberin, rivayetlerdeki 'benden alın' ifadesini iki defa zikretmesini, gizli olan, bilinmeyen bir hükümü ortaya koymasından ve buna değer atfettiğinden dolayı tercih ettiğini söyler. Bk. Ahmed, Abdurrahman el - Benna, el-Fethü'r - Rabbanı, Darü'ş - Şihab, Kahire, ts., c. 16, s. 84.

132 Seheranfüri, Halli Ahmed, Bezlü'l - Mechüd, Daru'l - Kutub'l - İlimiyye, Beyrut, c. 18, s. 369-370; Cüveyni, İmadü'l - Haremyen Ebul'l - Meâli (v. 479/) el - Burhan, fi Usulil - Fıkh, Daru'l - Vefa, 1997, c. 1, s. 323-324; fıkra: 606-607.

133 Cüveyni, el - Burhan, c.1, s. 323.

134 Seheranfüri, Bezlü'l - Mechud, c. 18, s. 349; Şevkani, Neylü'l - Evtan, c. 7, s. 87-90; Cüveyni, el - Burhan, c. 1, s. 323.

135 Şevkani, Neylü'l - Evtar, c.7, s. 88-92.

136 Buhari, Hudud, 30,35 (Ebu Hureyre - Zeyd b. Halid); Müslim, Hudud, 5, (hd. 1697-1698)

137 Kitap kellesinin tahlili için bk: Şevkani, Neylü'l - Evtar, c. 7. s. 92.

138 Müslim, Hudud, 4 (hd. 1691); Ebu Davud Hudud, 16; İbn-i Mace Hudud, 9; Malik, Hudud, 10; Beyhaki, c.8, s. 211; (Ali b. Abdillah; Ebu Bekr b. Ebi Şeybe, İbn-i Ebi Uyeyne rivayetleri için c. 8. s. 211'e bak) Darimi, Hudud, 16. Tartışmalar için bk. Şevkani, Neylü'l - Evtar, c. 7, s. 93.

139 Buhari, Hudud, 21; Şa'bi hadiseyi aktarıyor.

140 Müslim, Hudud, 4.

141 Müslim, Hudud, 5.

142 Müslim, Hudud, 5, hd. 1693.

143 Müslim, Hudud, 5, hd. 1694

144 Müslim, Hudud, 5 hd. 1695.

İmran b.Husayn¹⁴⁵, Hz. Ömer¹⁴⁶, Abdullah b.Ömer¹⁴⁷, Hz. Ali¹⁴⁸, Numan b. Beşir¹⁴⁹ (r.anhum).

3. Misal

Bu¹⁵⁰ misalde, Hz. Peygamber'e umrede soru soran bir zata Peygamberimizin verdiği cevapla ilgilidir. Adanın sorusunu ve cevabı nakleden bu rivayetler Ya'la b. Umeyye¹⁵¹ (r.a.) tarafından hadis kitaplarına yansımıştır. Ya'la (r.a.)'ın rivayetleri hadisin metni itibariyle genel olarak iki kategoride tasnif edilebilir. Rivayetler arasında cüz'i farklılıklar bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmında: "Peygamberimiz Ci'rane¹⁵²de umre için ihramdayken üzerinde cübbe bulunan, saç ve sakalına rengi de olan koku sürülmüş biri gelip, ey Allah'ın Rasûlü ben umre için ihrama girdim. Ve gördüğüm gibi (cübbeliyim ve koku sürülmüş) haldeyim. Ne yapmam lazım diye soruyor. Hz. Peygamber (s.a.v.) de üzerindeki cübbeni çıkar! Şu boyayı yok et (kokuyu ve rengini gider) ve haccında ne yapıyorsan, umrende de onu yap, buyuruyor¹⁵³.

Bu rivayette adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e soruyor: Peygamberimiz de kendisine soru sorana: İhram yasaklarından bazılarını işlediği için Kur'an'da teferruatı olmayan bu cevabı veriyor.

İkinci kategorideki hadisler ise şu tarzdadır:

Ya'la b. Umeyye (r.a.)'dan şöyle rivayet olunmuştur: Ya'la (r.a.), Ömer b. el-Hattab (r.a.)'e şöyle rica etmişti: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahiy geldiği sırada Resulu Ekremi bana gösteriniz. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir seferinde yanındaki sahabeyle beraber (umre için) Ci'rane'de iken huzuruna biri çıkageldi ve: Ya Rasulallah! Güzel koku sürülmüş olarak umre için ihrama giren bir kimse hakkında ne buyurursunuz? diye sordu. Hz. Peygamber

(s.a.v.) bir müddet sustu. (Hemen akabinde) Rasulallah (s.a.v.)'e vahiy geldi. (Ya'la diyor ki) Ömer (r.a.) bana gelmem için işaret etti. Ben de yanaşım. O sırada Rasulüllah (s.a.v.)'in üzerinde gölgelendiği bir örtü vardı. Başımı ben de o örtünün içine soktum. (Baktım ki) Rasulullah'ın yüzü (vahyin şiddetinden örtü) kızarmış haldeydi ve uyuyanın alıp-verdiği gibi nefes alıp veriyordu. Sonra bu hal kendisinden kalktı. Hemen akabinde, demin bana umre hakkında soru soran neredede diye sordu. Bir adam getirildi. Hz. Peygamber (s.a.v.) adama; vücuduna ve elbisene bulaşan kokuyu üç defa yıka. Üzerindeki cübbeni çıkar. (bir ihram giyin) ve umrende de haccında yaptığın gibi (tavaf ve sa'yi) yap. buyurdu¹⁵⁴.

Yazar; bu kategoride yer alan hadislerdeki, Peygamberimizin vahiy haline girdikten sonra açıklama yapması bölümünün, idrac veya ihtisar olabileceğini belirtiyor. Ancak onun baskın görüşü bu bölümün de idrac olduğu tarzındadır¹⁵⁵. Yazar bu hususta da bazı noktaları gözden kaçırmıştır. Bunları maddeler halinde şöyle belirtebiliriz:

a) Peygamberimizin vahiy haline girdiğini ifade eden rivayetler, diğerlerinden hem teaddüdlük ve hem de yaygınlık itibariyle daha fazladır. Eğer tercihi rivayetlerin teaddüdlüğü - seneddeki ilk üç şahıs değişmese de- açısından ele alacak olursak vahiy terferruatının geçtiği ana rivayetler daha şuyu' bulmuştur. Vahiy gelmediğini söyleyen dört rivâyetin yanında, vahyin geldiğini belirten rivayetler daha fazladır.

b) Malik'in Muvatta'ındaki rivayette Ata b.Ebi Rebah: Safvan ile babası Ya'la (r.a.)'ı zikretmeden hadisi doğrudan doğruya peygamberimize ref' etmiştir¹⁵⁶. Her ne kadar Ata'nın diğer rivayetleri multasıl ise de buradaki irsala işaret etmekte ve bunu tahlil etmekte fayda mevcuttur¹⁵⁷. Zira yazar, netice itibariyle rivayetler arasında bir tercih yapmıştır.

a) Makalede, rivayetlerin isnadları; uluvv ve nüzulluk itibariyle de ele alınmalıydı. Bilindiği gibi, hadis usulunde isnaddaki ravi sayısının azlığı her derecede hadisçinin

145 Müslim, Hudud, 5 hd. 1696.

146 Müslim, Hudud, 4 hd. 1691.

147 Müslim, Hudud, 6 hd. 1699.

148 Buhari, Hudud, 21.

149 İbn-i Mace, Hudud, 2551.

150 Makale 4. Misal.

151 Mekke'nin fetih yılı müslüman oldu. Sahabidir, Hz. Osman'ın yakınındaydı. Hz. Osman'ın şehadeti üzerine Hz. Aişe'nin tavır almasında rolü olmuştur. Huneyn ve Tebuk'te Peygamberimizle beraberdi. İbn Sa'd, et - Tabakatü'l - Kübra, Daru'l - İhya Lübnan, 1996, c. 8, s. 503; İbn-i Hacer, el- İsbâbe, c.6, s. 725.

152 Ci'rane: Taif Mekke arasında Mekke'ye 16 (onaltı) km. mesafedeki bir mekan. Umre için Ten'im'den ihrama girildiği gibi Ci'rane'den de girilebilir. Şafiilere göre Ci'rane'den: Hanefilere göre Ten'im'den ihrama girmek daha fazilettir. (Azamâbâdi, Avnû'l - Ma'bud, c. 5, s. 185.)

153 Müslim, Hacc, 9; Nesâi, Menâsik, 44; Malik, Hacc, 18 (Safvan ve Ya'la zikredilmemiştir. Hümeidi b. Kays İrsalde bulunuyor): Ahmed, c.4, s. 223; Taberani, el- Mu'cemü'l - Evsat, Mektebetü'l - Mearif, Riyad, 1986; (th. Dr. M. Tahhan) c. 2, s. 485, hd. 1836.

154 Buhari, Hacc, 17; Umre, 10; Sayd, 119; Müslim, Hacc, 6, 8, 10; Nesâi, Hacc, 29, hd. 2668; Ebu Davud, Menâsik, 31, hd. 1819-1820-1821-1822; Ahmed, c. 4, 222-224; Hümeidi, Müsned, c.2, s. 347, hd. 791.

155 M, s. 65-66

156 Sahabe ve tabiinin misalleri için bk. dp: 127: Ata, Safvanla görüşmüş ancak Ya'la ile görüşmemiştir. (İbn Hacer, Tehzib, 4, s. 123.)

157 Malik, Hacc, (6,7), hd. 18.

adeta kara sevdası haline gelmiş ve rivayette uluvv tercih edilmiştir. Berzenci'nin de ifade ettiği gibi tearüz halinde uluvv'luk tercih sebebidir¹⁵⁸. Çünkü sağlam olan âli bir isnadda idrac gibi, sonradan metinde meydana gelecek ilave hazflerin olması daha uzak bir ihtimaldir.

Nitekim bu hususta rivayet edilen hadislerin senedlerine baktığımızda vahiy ilavesi olan senedlerin diğerlerine göre âli isnada sahip olduğunu görebiliriz. Yazarın kullandığı hadisleri sıra itibariyle ele alacak olursak¹⁵⁹.

aa) Vahiy sözcüğünün geçmediği hadisler: (Ya'la (r.a.) Safvan hariç kitap müellifleri dahil olmak üzere)

Ata - Humeyd - Malik = 3 ravi.

1. Hadis: Ata - Humeyd - Malik = 3 Ravi.

Ancak bu senedde sahabi ve sahabi oğlu zikredilmemiştir¹⁶⁰. **İbn Hacer** (853/1449) Ata ile Humeyd'in rivayetinden bahsetmiyor. Senedde iki yöntem inkıta vardır.

2. Hadis: Ata - Kays - Cerir - Vehb - İbn Rafi - Müslim = 6 ravi.

3. Hadis: Ata - Kays - Cerir - Vehb - Muhammed b. İsmail - Nesai = 6 ravi.

4. Hadis: Ata - Amr - Süfyan - Muhammed b. Mansur - Nesai = 5 ravi.

bb) Vahiy sözcüğünün geçtiği hadisler:

5. Hadis: Ata - Hemmam - Ebu Nuaym - Buhari = 4 ravi.

6. Hadis: Ata - Hemmam - Ebu'l - Velid - Buhari = 4 ravi

7. Hadis: Ata - Hemmam - Şeyban - Müslim = 4 ravi

8. Hadis: Ata - Hemmam - Muhammed b. Kesir - Ebu Davud = 4 ravi

9. Hadis: Ata - İbni Cüreyc - Ali - Müslim = 4 ravi

10. Hadis: Ata - İbni Cüreyc - Ebu Asım - Buhari = 4 ravi

158 Bk. Mücteba UĞur: Hadis rivayetinde Uluvv - Nüzül Meselesi ve Hadisçinin Uluvv Tutkusuna Maddesi, Diyanet (üç aylık) İlmî Dergi, c. 34, s.1, (Ocak, Şubat, Mart) 1998, sh. 3-22. Berzenci: Abdülaziz Abdullâh Aziz; et- Tearüdü ve't - Tercih Beyne'l - Edilleti's - Şer'iyye, Daru Kütübi'l - İlmîyye, Lübnan, c. 2, s. 183. Aziz; et-Tearüdü ve't - Tercih Beyne'l - Edilleti's Şer'iyye, Daru Kütübi'l - İlmîyye, Lübnan, c.2, s. 183.

159 Makale, sh. 65.

160 İbn Haceri Tehzib, c. 4, s. 124-125; İbn Hacer onun çok ırsal da bulunduğunu zikrediyor.)Takrib, 2. s. 25. sk.

11. Hadis: Ata - Rabah - Ebu Ali - İshak - Müslim = 5 ravi

Yazar'ın dipnotta belirtmesine rağmen tasnife almadığı Humeydi'nin Müsned'indeki sened şöyledir:

12. Hadis: Ata - İbni Cüreyc - Süfyan - Hümeydi = 4 ravi.

Dikkat edilirse; özelliğini ve diğer rivayetlere göre ma'lul oluşunu söylediğimiz Malik'in rivayeti hariç, vahiy sözcüğünün geçtiği hadislerdeki ravi sayısı, diğer rivayetlerden daha az; yani hadisin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den eksiksiz olarak gelmiş olma ihtimali, ötekilere nisbetle daha güçlüdür. O halde ravi sayısı az olup Hz. Peygambere daha yakın olan ve araya birçok ravinin katılmadığı rivayetler; ötekilerine tercih edilmelidir. Ancak yazar bu noktayı zikretmemiştir. Eğer yazarın bakış açısıyla olaya bakacak olsaydık, şöyle diyebilirdik. Vahiy sözcüğünün geçtiği rivayetlerin metinleri bizlere eksiksiz ulaşımıştır, mahfuzdur; diğer rivâyetlerde ise metinlerde (sened uzadığı için) metinde hazf veya nisyan olmuştur. Halbuki bu tür bir yaklaşımı da tercih etmiyoruz.

d) Yazar Nesai'deki rivayetleri değerlendirirken vahiy halinden bahsetmeyen rivayetleri makalesine almıştır. Sanıyoruz: bir zühl eseri olarak Nesai'deki vahiy halinden bahseden rivâyeti görmemişler.

Nesai'de Peygamberimizin vahiy haline girdiğinde bahseden rivâyetin senedi şöyledir.

Ya'la - Safvan - Ata - İbn-i Cüreyc Yahya b. Said - Nuh b. Habib¹⁶¹.

e) Ebu Davud'dan da bir rivâyeti değerlendiren yazar¹⁶² âli isnadla geçen diğer rivayetleri makalesinde zikretmiştir. Bu rivayetlerde olay genişçe aktarılmıyor. Ancak, -bi hazihî'l-kıssatı = bu olayı anlatarak tarzında bir ifadeyle daha önceki vahyin anlatıldığı rivayete atıfta bulunuluyor. Böyle bir taramada bu rivayetler de değerlendirilmeliydi. Bu rivayetlerin senetleri şöyledir: (Sahabi adı dahil olmak üzere).

Ya'la (r.a)-Safvan - Ata - Haccac - Hüseyim - Ebu Davud.

Ya'la (r.a.) - Ata - Ebu Bişr - Ebu Avane - Muhammed b. İsa - Ebu Davud¹⁶³.

161 Nesai, Hacc, 29, hd. 2668 (5. cilt, sh. 130-131) Hadisteki; Yeni bir İhram edin' cümlesi Nuh b. Habib'ten başkasından rivayet edilmiştir. (Nesai, 5, 131) Nesai'ye ulaşıncaya kadar ravi sayısı 5 kişidir.

162 Ebu Davud, Menasik, 1819.

163 Ebu Davud, Menasik, 5, hd. 1820, ikinci rivayette Ata, Safvani zikretmemiştir.

Ya'la (r.a.) b. Münnye¹⁶⁴ Safvan - Ata - Leys - Yezid b. Halid - Ebu David¹⁶⁵.

Ya'la (r.a.) - Safvan - Ata - Kays b. Sa'd - Cerir - Vehb - Ukbe - Ebu Davud¹⁶⁶.

Müslim'in kitabına aldığı rivayet diğer bir kanaldan vahiy sözcüğüyle intikal etmiş oluyor.

f) Ahmed'in Müsned'indeki rivayetleri de yazar gözden kaçırmıştır. İmam Ahmed, Müsned'ine vahiy sözcüğünün geçtiği rivayetleri aldığı gibi, bu sözcüğün geçmediği rivayetlere de¹⁶⁷, yer vermiştir. Vahiy olayının anlatıldığı rivayetler:

Ya'la (r.a.) - Safvan - Ata - İbn-i Cüreyc - Yahya - Ahmed¹⁶⁸

Ya'la (r.a.) - Ata - Abdülmelik - İbn-i Nümejr - Ahmed¹⁶⁹

senetleriyle ulaşmıştır. Dikkat edilirse burada da son ravi ile sahabe arasındaki senet zinciri, diğer rivayetlere göre daha yakındır.

g) Müslim'de de bu hususta beş rivâyet yer almıştır. (Yazar üç rivayeti değerlendirmişti) Bunların üçünde vahiy olayından bahsediliyorken, diğer ikisinde vahiy teferruatı sunulmuyor.

Bir önemli nokta bu hadislerin dördünde olayın Cîr'ane'de vukuu bulunduğu aktarılırken¹⁷⁰ birinde ise olayın meydana geldiği mekandan bahsedilmiyor¹⁷¹. Bunun önemine daha sonra temas edeceğiz.

Vahiy ifadesinin geçmediği iki rivayetten birinde¹⁷² Hz. Peygamber (s.a.v.) sorunun cevabını soru sahibine söyletiyor.

h) Makalede görülen en önemli dikkatsizliklerden biri de yazarın Taberani ile ilgili bir rivayeti delil olarak sunmasıdır. Makalede önce **'vahiy halinin'** geçtiği ri-

vayetlerdeki bu teferruatın idrac olabileceğini söyleyen yazar, daha sonra da Taberani'nin bir rivayetine dayanarak bu vahiy halinin inen bir âyetle ilgili olabileceğini söylüyor. Halbuki bu haberi ve içindeki metni tahkik etmesi gerekirdi.

Yazarın bu hususla ilgili ifadeleri şöyledir: "Nitekim Taberani'nin el-Evsat'ında naklettiği rivayete göre inen vahiy Kur'an vahyidir. Hz. Peygamber bir süre adama baktı, sonra sustu. Hemen ardından vahiy geldi ve Allah Teala; 'Allah için haccı ve umreyi tamamlayın âyetini (Bakara, 196) indirdi. Sonra bu durum geçince O: 'Az önce bana umreden soran kimse nerede dedi. Şu halde vahiyden söz etmeyen rivâyetler ile bu rivayet birlikte değerlendirildiğinde, meselede bir yanlış algılama ve anlatma ihtimali kuvvet kazanmaktadır¹⁷³.

Şimdi bu rivayet üzerine mütealamızı iletelim.

aa) Bu rivâyette üzerinde cübbesi bulunup güzel koku duyulan bir adam Rasullah'a gelip ümresinde ne yapacağını soruyor. Bunun üzerine Cenab-ı Allah Haccı da, umreyi de Allah için, farz ve Sünnetiyle tam yapın. Fakat herhangi bir sebeble bunlardan alikonursanız kurbandan (deve, sığır) sizin için hangisi kolaysa o vacip olur..." (Bakara 196) âyetini indirdi...¹⁷⁴

Rivayette olayın Cîr'ane'de vuku bulduğuna dair bir ifade yoktur. Nitekim Ebu Ya'la'nın başka rivayetlerinde de Cîr'ane ifadesi yer almaz¹⁷⁵. Bu noktada Hz. Peygamber'in kaç defa umre yaptığını hatırlatmakta fayda vardır.

Abdullah b. Abbas'ın rivayetine göre Resulullah (s.a.v.) şu dört umre'yi ifa etmiştir: Hudeybiye umresi, bundan bir yıl sonra kaza umresi, üçüncüsü Cîr'ane'den ettiği umre, dördüncüsü de (veda) haccıyla beraber yaptığı umre¹⁷⁶.

Bu umrelerden, Hudeybiye umresi hicri 6. yılda Zilka'de ayında, kaza umrası -ertesı yıl-hicri 7. yılda zilka'de ayında, Cîr'ane umresi hicri 8. yılda zilka'de ayında ve en son olarak da veda haccıyla beraber hicri 10. yılda yaptığı umredir¹⁷⁷.

164 Ya'la (r.a.)'nın babası Ümeyye, annesi ise Münnye'dir. Bu sahabi bazen babasına, bazen annesine izafe edilir. (Mübarekfuri, Avnül - Mabud, c. 3, s. 186.)

165 Ebu Davud, Menasik, 1821.

166 Ebu Davud, Menasik, 1822; Bu sened ile Müslim'in kitabına alıp vahiy teferruatı olmadan rivayet ettiği (müslim, Hacc, 9) hadisin senedi aynıdır. İki sened arasında şu fark var. Ebu Davud'da Vehb, sadece Ukbe'den aldığı tasrih ediyor. (Ebu Davud, Menasik, 1822) Müslim'deki rivâyette ise Vehb; hem Ukbe'den ve hem de Muhammed b. Rafi'den aldığı belirtiliyor. Senedde hazf yoktur.

167 Ahmed, c. 4, s. 222-224; Vahyin geçmediği iki rivayet tesbit edebildik.

168 Ahmed, 4, 222.

169 Ahmed, 4, 224.

170 Müslim, Hacc, 6,7,8,9.

171 Müslim, Hacc 10.

172 Müslim, Hacc 7.

173 Makale, s. 66.

174 Taberani, el - Mücemül-Avsat, Mektebetü'l - Mearif, Riyad, 1986, (Th. Dr. M. el - Tahhan) c. 2, s. 485, hd. 1836. Taberani hadisi değerlendirirken, bu kanaldan Ebu'z-Zübeyr'den sadece İbrahim'in rivayet ettiğini söyler. Ebü'z - Zübeyr de Ata ile Safvan arasında kimseyi sokmadı. (Taberani, el - Evsat, c. 2, s. 485).

175 Müslim, Hacc, 10.

176 İbni Mace, Menasik, 50, hd. 3003; Tirmizi, Hacc, 7, hd. 816

177 Hatipoğlu, Haydar, Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, Kahraman Yayınları, İst. 1983, c. 8, s. 246-248.

O halde Hz. Peygamberin yaptığı umrenin sayısı dörttür ve bunlar hicri 6, 7, 8 ve 10. yıllarda gerçekteymiştir. Buradan 3. misalde kullandığımız ya'la (r.a.)'ın hadislerinin ve Taberaninin rivayetinin vuzuhata kavuğuğu görebiliriz. Şöyle ki:

bb) Taberani'nin rivayetinde Bakara suresinin 196. ayetinin nazil olduğunu görüyoruz. Bu ayeti kerime müfessirlerin tümünün ittifakıyla Hicri 7. yılda kaza umresi sırasında inmiŐtir¹⁷⁸. Nitekim Taberani'deki rivayette de Ya'la'nın diğer rivayetlerinin çoğunda olan Ci'rane ifadesi yoktur. Ci'rane umresi ise bundan bir yıl sonra, 8. yılda olmuŐtur. O halde bu hadis Ebu Ya'la'nın diğer rivayetlerinde geçen vahiy ifadesiyle ilgili değildir. Tarihi tasnif bunun böyle olmadığına şahittir. Bakara sűresi 196. āyeti hicri 7. yılda (kaza umresinde), Ci'rane'den olan umre ise hicri 8. yılda gerçekteymiŐtir. Netice itibarıyla bu hadis Ya'la hadislerindeki (Ci'rane umresindeki) vahiy ifadesinin aleyhinde değil, lehinde bir delildir. Tarihi tenkid metodu¹⁷⁹ ile Ya'la (r.a.)'ın iki rivayetini birbirinden ayırmak mümkündür.

cc) Taberani'nin bu rivayetindeki, bu haliyle de: "Resulullah'ın Kur'ān dıŐında Cebrail'le bir műnasebeti olduĐuna delil vardır. Zira Bakara suresi 156. āyeti iniyor. Ama Peygamber (s.a.v.) soru sorana öyle açıklamalarda bulunuyor ki söylediĐi Őeylerin hiçbirinin inen āyetle ilgisi yoktur. EĐer bu rivayeti esas alır; inen āyetin tarihi ve Ci'rane umresinin tarihini gözönüne almaz da sadece bu rivayete bakacak olsak bile Sűnnetin vahiy ile irtibatına delil bulabiliriz. Bu durumda inen āyetle beraber Cebrail soru soranın cevabını da Peygamberimize getirmiŐ, Hz. Peygamber inen ayeti okuduktan sonra adamın sorusuna da Őifahi olarak cevap vermiŐ olur. Zira āyetin műnderecatında bu sorunun cevabı yoktur.

İbn-i Hacer (852/1448) Ya'la (r.a.)'ın rivayetlerini değerlendirirken, bu rivayetlerin bir grup ālime göre vahiy-i gayri metluva delil olduğunu söyler¹⁸⁰.

i) Yazar, Hz. Peygamberin hadisteki vahiy halini: 'Peygamberin derin bir tefekkür halinin vahiy olma hali olarak algılanması da muhtemeldir'¹⁸¹ diye yorumluyor. Bu yorum hem akla ve hem de vakiya aykındır sanıyoruz.

Zira sahabe-i kiram ki, Hz. Peygamberle 23 sene geçirmişlerdir; vahiy hali ile tefekkürü birbirinden ayıracak

kadar engin bir zeka ve tecrübe sahibiydiler. Ya'la'nın, Hz. Ömer'e vahiy halinde bana Peygamber (s.a.v.)'i göster diye rica ettiğini rivayetlerin tümünde görüyoruz. Hz. Ömer hangi halin tefekkür, hangisinin vahiy olduğunu en iyi bilenlerden biridir. Ya'la (r.a.)'a gel diye iŐaret eden de odur. Ya'la (r.a.)'ın Rasulullah'ın yüz ifadesini anlatırken kullandığı cümleler tefekkür haline yorumlanabilir mi? Resulullah'ın yüzünün renginin deĐiŐmesi, uyuyan bir insan gibi ses çıkarması nasıl tefekkür olarak yorumlanabilir. Resulullah'ın Kur'ān vahiy alırken girdiği hali anlatan rivayetler ile Ya'la'nın rivayetlerini kıyasladığımızda arada hiçbir fark bulamayız. O halde rivayet edilen bu hadislerde tavsif edildiği gibi Peygamber (s.a.v.) vahiy haline girdi ve bu vahiy sűnnetle ilgili bir vahiydi.

j) Dr. Erul'un tereddüt ettiği bir nokta da Hz. Peygamberin fer'i bir mesele karŐısında vahye ihtiyaç duyuş duymadığı meselesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) vahiy bekler miydi diye soruyor¹⁸².

Hz. Peygamber (s.a.v.), sınırların belirlenmediği, bilgi sahibi kılınmadığı, vahiy ile bilgilendirilmediği, muhtar bırakılmadığı hususlarda elbette vahye ihtiyaç duyardı. İbadet boyutu olan bir meselede, eğer sınırlar daha önce çizilmemiŐse Hz. Peygamber (s.a.v.) vahye ihtiyaç hissedirdi. Nitekim **Seheranfurl** (1346/1927) der ki, soru üzerine Resulullah'ın bir an susması -cevabını bilmediği bu hususta- vahiy beklemesinden dolayıdır¹⁸³.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hangi hususta icthad edeceği, hangi hususta vahiy bekleyeceği ise Allah'ın ve O'nun Resulünün bileceği bir Őeydi.

k) Yazar'ın tenkit konusu ettiĐi bir diĐer nokta da bu hadisenin sadece Ya'la (r.a.)'dan rivayet edilmiŐ olması noktasıdır. Halbuki bunun garipsenecek tarafı yoktur. Ya'la (r.a.) bu seferlerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yakın olmuŐ ve olayı nakletmiŐtir. Kaldı ki **İbn-i Fethun** (v. 520/1126) gelip soru soran zatın Ata bin Műnye olduĐunu söylüyor¹⁸⁴. Ata bin Műnye, hadis ravisi Ya'la (r.a.)'ın kardeŐidir¹⁸⁵. Nitekim **İbn-i Hacer** (852/1448) de buna iŐaret eder ve cűbbeyle gelen zatın o olduĐu söylenir der¹⁸⁶. Ya'la (r.a.)'ın, öz kardeŐinin muhatab olduĐu

178 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser NeŐriyat, ts., c., 2, s. 704.

179 Prof. Salahattin Polat, Hadis Araştırmaları, s. 162-168.

180 İbn-i Hacer, el - Feth, c. 3, s. 614; İbn-i Hacer Evsat'taki rivayeti yorumsuz olarak vermiştir. Bu İbn-i Hacer'in tercihini yansıtmaz. (Bk. a.g.e., c. 3, s. 614).

181 Makale, s. 66.

182 Makale, s. 65.

183 Seherāfūrī, Bezlū'l - Mechud, c.9, s. 42.

184 Azimābādī, Ebū't - Tayyib Muhammed Őemsűlhakk, Avnű'l - Ma'bud, c. 5, s. 265

185 İbn-i Hacer, el - İsaabe, c. 4, s. 506

186 İbn-i Hacer, a.g.e., c.4, s. 506; ayrıca bk. Sahihî Buharî Muhtasarî Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Őerhi, Zebidi, Őarih Kamil Miras, 6. bs., DİB, Yayınları, c. 6. s. 69-70 İbn-i Mulaqqin bu zatın Amr b. Sevad olması muhtemeldir; der. İbn-i Hacer bu zatın adına ulaŐamadım diyor. (Seheranfūrī, Bezlū'l - Mechud, c. 9, s. 42-43)

bu olayı nakletmesinde ve bununla iştirah bulmasında garihsenecek herhangi bir durum yoktur. Sanıyorum konu iyi etüt edilebilseydi bu tereddüt olmazdı.

Yukarıdaki açıklamayı yok saysak bile, şunları söylemek mümkündür: Hz. Ebu Hureyre (r.a.) son zamanlarda müslüman olmasına rağmen, İslâm'ın ilk dönemine ait birçok meseleyi kendisi rivayet etmiştir. Halbuki o dönemi ve olaylarını yaşayanlar meydana gelen olayları, kendisinden daha iyi bilmelerine rağmen kendisi kadar o dönemleri anlatmamışlardır. Aynı hal Hz. Aişe (r.a.) için de geçerlidir. Zira o, doğmadan önce ve çocukluk döneminde meydana gelen hadiseleri anlatmıştır. 'O halde ikisinin de kaynağı kıdemli sahabilerdi'¹⁸⁷. Bundan da rahatça anlaşılıyor ki olayları yaşayan sahabiler, bazen yaşadıklarını nakletmemişler, başkaları kendilerine sorunca anlatmışlar veya birçok kişinin şahit olduğu bir meseleyi onlardan sadece biri nakletmiştir. Hadis külliyyatında buna dair sayısız örnekler bulabiliriz. **Hatib Bağdadi** (436/1070) buna dair bir çok misali kitabında serdedir¹⁸⁸.

Neden sadece Ya'la (r.a.) rivayet etti diye sorduğumuzda, Ya'la'nın bu hadiseyi anlattığı dönemde olayın önemli şahıslarından olan Hz. Ömer veya diğer sahabinden ona müdahale edip de doğru anlatmıyorsun diye hesap sormamışlardır sorusuna da cevap bulmamız gerekir.

Netice: Bu ve diğer bölümlerde sert ettiğimiz bakış açısını tekrar ediyoruz.

1) Muhtemeldir ki, Ya'la (r.a.)'ın rivayet ettiği hadisler Hz. Peygamber (s.a.v.)'le yapmış olduğu müteaddit umrelere ait olabilir. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Ya'la (r.a.) Resullah (s.a.v.)'le en azından iki umre yaşamıştır.

2) Veya bu umrede benzeri olaylar vukuu bulmuş, birincisinde vahiyle bilgilendirilen Resulullah (s.a.v.), benzeri ikinci bir soruya muhatap olduğunda daha önce bilgilendirildiği için beklemeden cevap vermiştir.

3) Ve yine muhtemeldir ki zaman zaman bu hadiseyi anlatan Hz. Ya'la (r.a.) bazen olayı bütün teferruatıyla yansıtmış ve bazen de sadece sorunun fıkhi boyutunu ortaya koymak için ihtisarda bulunmuştur.

Nitekim **Hatib Bağdadi** (463/1070) aynı ravinin, rivayetlerinde görülen farklılığı cem ve te'lif ederken bu

gerçeğe işaret etmiştir: "Ravi bazen (aynı olayı) iki aynı zamanda anlatır. Birindeki ziyadeyi ötekinde yapmaz. Bazen de ravi hadisi tam olarak anlatır. Ötekiler (ikinci sıradaki ravi) bunu işitir. Sonra bir daha konu açıldığında bu sefer ihtisaren aktarır. Çünkü o daha önceki seferinde olayı uzunca anlatmıştı. Tekrar aynı teferruata ihtiyaç duymayabilir"¹⁸⁹ der. Hatib Bağdadi, keskin bir hadisçi mantığıyla, o günkü şartları düşünüp, aslında herbirimizin hayatımızda çokça karşılaştığımız iletişim tarzını yansıtıyor.

Görüldüğü gibi Ya'ya (r.a.)'ın rivayetlerin anlaşılacak tarafı yoktur. Ya'la (r.a.) sahabenin yaşadığı dönemde, Peygamber (s.a.v.)'in Sünnet olarak yansıtmış olan vahiy aldığını tasrih ediyordu, bunu bilen ve yaşayan sahabe-i kiram da bu hali olağan sayıyordu. Yine böyle önemli bir teferruatın sonraki raviler tarafından hadise idrac edildiğini, sokuşturulduğunu kabul etmek de mümkün değildir. O halde hem Ya'la (r.a.) ve hem de sonraki raviler olayı ihata etmiş, anlamış ve bildikleri tarzda nakletmişlerdir. O da şu ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) Ci'rane'de, vahyi gayri metluvv olarak ifade edilen (Kur'an'ın vahyi dışında) bir tür vahye muhatap olmuştur.

4. Misal

Bu örnekte, Hz. Peygamber (s.a.v.) minberi üzerinde hitabede bulunduğu dünya nimetlerinin insanlara geleceğine dikkat çeker. Orada bulunan bir zat soru sorar Hz. Peygamber (s.a.v.) bir müddet susar. Sahabe o esnada peygamber (s.a.v.)'e vahiy geldiğini gördük. Alındaki terleri sildik. Sonra hayır ve şerri anlattı¹⁹⁰ der.

Yazar baştan beri yaptığı gibi, bu rivayet ile (benzeri ifadeleri ihtiva etmekle beraber) vahiy halinden bahsetmeyen rivayetleri karşılaştırıyor. Sahih-i Müslim'deki iki rivayette de vahiyden bahsedilmediğini söylüyor. Kendisine göre; "Rasulullah (s.a.v.) sadece susmuş ve sonra cevaplamıştır. Bazı rivayetlerdeki vahiy hali ise bazı ravilerin zan ve kanaatleridir"¹⁹¹. bu misalde de gözden kaçan hususlar vardır. Onları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

a) Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği hadisi terceme ederken zühl eseri olarak bazı hatalar yapılmış.

Metindeki "er-Rebi" = "bahar" olarak terceme edilmiş. Er-Rebi' bahar anlamına gelse de burada: "**Küçük ne-**

189 Hatib Bağdadi, el - Kifaye, s. 426.

190 Buhari, Zekat, 47, hd. 1396; müslim, zekat, 123; Nesai, Zekat, 81; Makale, sh. 66.

191 Makale, 67.

187 Mücteba Uğur, Uluvv -Nüzul meselesi, Diyanet Dergisi, s. 6.

188 Hatib Bağdadi, el - Kifaye, s. 424-426.

hir" anlamına gelir¹⁹². "Bahar yağmuru" olarak da terceme edilebilirdi¹⁹³. Yine: "Ve keennehu hemidehu = Sanki o adama sorduğu sorudan dolayı hoşnutluğunu ifade ediyordu" bölümü tercemeye yansıtılmamıő¹⁹⁴.

Aslında tercemeye biraz daha itina gösterilebilirdi. Yazar'ın: "Baharın bitirdiği otlardan öldürecek veya acı verecek olanları da vardır"¹⁹⁵ tarzındaki terceme ettiği bölümü bir satır devamıyla şöyle terceme edilseydi sanıyorum daha isabetli olurdu.

"Küçük ırmağın (veya bahar yağmurunun) bitirdiği bitkilerin tümü (tıkabasa yiyen hayvanı) karın őiőkinliđiyle derhal öldürür veya ölüme yaklaőtırır..."

b) Yazar Müslim'de iki rivayet olduğunu ve onlarda vahiyden bahsedilmediğini belirtiyor¹⁹⁶. Halbuki Müslim'de üçüncü bir hadise daha vardır ve bu hadiste vahiy olayı bütün teferruatıyla aktarılıyor. Bu hadisin senedi şöyledir:

Ali b. Hücr - İsmail - Hişam - Yahya b. Ebi Kesir - Hilal - Ata b. Yesar - Ebu Said el-Hudri, Müslim¹⁹⁷.

Netice

Bu örnekte de -ki vahiy geldiğini tasrih eden rivayetler daha çoktur- daha öncekilerinde belirttiğimiz gibi sahabe veya sonraki raviler ihtiyaca göre olayı bazen tam aktarmıő bazen de ihtisar yapmıőlardır. Hadisler birbirini tamamlamaktadır. Burada da idracdan bahsetmek uzak bir ihtimaldir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in minber üzerindeyken vahiy haline girdiği, halinin deđiőttiđi, vahiy hali kaybolduktan sonra ise sorana cevap verdiği gibi önemli bir teferruat;

192 İbnü'l - Esir, Muhammed el - Cezeri, en, Nihaye fi Garibi'l - Hadis, Darü'l - Fikr, 1979, c. 2. s. 188. Rahmetli Sofuoğlu hocanın Müslim Tercemesinde de 'bahar' olarak terceme edilmiştir. Sahih-i Müslim ve tercemesi, c. 3, s. 240; İrfan Yayınevi, Th; Mustafa Buğa er-Rebi': Küçük nehir őerheder. (Buhari, c.2, 532) Kastalani'de: Su yolu, küçük nehir anlamına geldiğini söyler. Kastalani, İrőadü's - Sari, Matbaatu Meymuniyye, Mısır, c. 4. s. 67.

193 Hatipoğlu, İbn-i Mace şerhi, c.10.s. 214.

194 Makale, s. 66.

195 Makale, s. 66.

196 Makale, s. 66.

197 Müslim, Zekat, hd. 123. Müslim'deki bu rivayetin bir özelliği de: Hz. Peygamberin vahiy halinden sıyrıldığını belirtmek için 'Efake' kelimesinin seçilmiőt olmasıdır. Efake 'uyanmak' anlamına gelir ki Sünnetin ilka edildiği vahyin, Kur'an vahyi kadar derin olduğuna işaret eder. Ayrıca Buharide geöen bir rivayetteki, vahiy indiğini zannettik = Ebu Zerr'in rivayetinde zannettim. (bk. Kastalani, İrőad, c. 11, s. 89) cümlesi de tercemede eksik olarak verilmiştir. (Makale, s. 66) Yazar, 'zann' ifadesini ravinin tereddüdüne yorar. Halbuki zannın, őek gibi olmadığı, negatif ve pozitif iki uçtan pozitif olanına daha yakın olduğunu dilçiler ifade ediyorlar. (Ebu Hilal el-Askeri, el-Furuk fi'l - Luđa, Daru'l Áfak. 1983, 5. bs., s.91) Neticede; buradaki zann, yakın ifade eder. Hadisin devamı da bunu gösterir.

kim tarafından, nasıl, hangi tabakada ve nasıl idrac edilmiştir. Bunlara dair hiçbir bilgi veya delil olmadıkça idrac-tan söz edilmez.

5. Misal

Bu bölümde değişik sahabenin rivayet ettikleri bir hadise yer verilmiőt. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Medine çarısında tahıl ürünü satan birine uğramıőt, ona ürünü kaç satışını sormuőt, o esnada kendisine elini kümenin içine daldırması vahyedilmiőt o da elini tahıl kümesinin içine sokup içindeki ıslık (ağır) kısmı ortaya çikarmıőt ve satıcının yağmurdan ıslandı mazeretine karşı da onu öste çikarsaydın halk görseydi ya dedikten sonra 'bizi aldatan bizden değildir' buyurmuőt¹⁹⁸.

Hadisin diğer versiyonlarında ise Hz. Peygamber (s.a.v.) herhangi bir vahye muhatap olmadan elini kümeye daldırmiőt ve 'bizi aldatan bizden değildir' buyurmuőt¹⁹⁹.

Yazar burada da: 'Kendisine vahyedildi' ifadesinin sonradan hadise idrac edildiğini söylüyor²⁰⁰. Kendisine göre, idrac, ya Ahmed b. Hanbel'den veya oğlu Abdullah'tan veyahutta müstensihlerden kaynaklanmıőtir () Ve ayrıca Hureyre'nin işaretlerinde de böyle bir beyan yoktur²⁰¹. Halbuki Ebu Hureyre (r.a.)'ın Ebu Davud'taki rivayetinde vahiy ifadesi geömektedir²⁰². Ayrıca bu ayırntının idrac olduğuna, hele bunu Ahmed b. Hanbel gibi bir zatın yaptığına dair elde ne gibi bir delil var onu görüyoruz. Delilsiz idrac iddiası tutarsız olur.

Makalede sadece Ebu Hureyre (r.a.)'ın rivayetlerine yer verilmiştir. Aynı olayı anlatan diğer sahabenin de rivayetini baktığımızda, bu rivayetleri üç grupta tasnif edebileceğimizi gördük.

a) Sadece Peygamberimizin: 'Bizi aldatan bizden değildir' sözünü naklettiği ve çarşıdaki olayı hakkında hiçbir bilgi vermeyen rivayetler. Bu rivayetlerin bir kısmının sahabe ravileri ve rivayetin geötiği yerler őunlardır.

Ebu Hureyre (r.a.)²⁰³, Abudllah b. Mes'ud (r.a.)²⁰⁴,

198 Ebu Davud, Buyu' 17, hd. 3435; Ahmed, c.2, 50; c. 3, 466

199 Müslim, İman, 43, hd. 164; Tirmizi, Buyu' 74, hd. 1315; İbn-i Mace, Ticari, Ticare, hd. 2224-2225.

200 Makale, s. 68.

201 Makale, s. 68.

202 Ebu Davud, buyu', 17, hd. 3435.

203 Müslim, İman, 43, hd. 164. Hadisin başında, bize silah çeken bizden değildir cümlesi mevcuttur.

204 İbn-i Hibban, el - İhsan bi tertibi Sahih-i İbn-i Hibban, Darü'l - Kütüb, Lübnan 1987, c. 7, s. 434, hd. 5533; Heysemi, Mecmeu'z-Zevaid, Darü'l-Kutub, Lübnan, 1982, c.4, s.78.

H.z. Aişe (r.a.)²⁰⁵ Ebu Musa (r.a.)²⁰⁶, İbn-i Abbas (r.a.)²⁰⁷ ve başkaları.

b) H.z. Peygamber (s.a.v.)'in pazardan geçtiğini, kümenin içine elini daldırıldığını, satıcıya kaçta satıyorsun diye sorduğunu veya bunu sormadan şu (iyi olanını) şöyle (kötü olanını) şöyle fiyata sat tarzında talimat verdiğini belirten rivayetler. Bu rivayetler arasında üslub ve anlatım farkı vardır. Olayı bu tarzda anlatan sahabiler ve rivayetlerinin geçtiği yerler.

Ebu Hureyre (r.a.)²⁰⁸, Ebu'l-Hamra²⁰⁹, İbn-i Ömer²¹⁰, Ebu Burde²¹¹, Ebu Musa²¹², Kays b. Ebu Garze²¹³ ve başkaları.

c) H.z. Peygamberin pazar yerinde bir adamın yanına durup yiyeceği nasıl sattığını sorduğu, adamın cevap vermesi üzerine H.z. Peygamber (s.a.v.)'e 'elini kabın içine sok' tarzında vahyedildiği onun da elini kümeye daldırıp yaş olduğunu görünce de: 'bizim aldatan...' buyurduğu tarzındaki rivayet.

Bu rivayet görebildiğimiz kadarıyla Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir²¹⁴. Bu tasniften sonra rivayetler hakkında şunu söyleyebiliriz:

aa) Ebu Hureyre (r.a.)'den her üç kategoride de hadisler rivayet edilmiştir. Bir kısımda vahiy bilgisi, ötekinde çarşı olayıyla bizi aldatan bizden değildir ifadesi, sonuncusunda (a şıkkı) ise sadece 'bizi aldatan...' ifadesi vardır. Aynı tasnif Ebu Musa (el-Eş'ari) hakkında da geçerlidir. Şimdi bu iki sahabinin bir kısım rivayetinde 'pazar olayı' anlatmıyor diye, pazar olayının anlatıldığı rivayetlerde nisbetlere pazar olayını hadise sonradan katılmış bir teferruat, idrac sayabilir miyiz?

bb) Ebu Hureyre (r.a.)'ın üç kategorideki hadislerini referans alırsak vahiy ifadesinin geçtiği rivayetler (Ebu Davud, Ahmed) ötekilerine nisbetle âli isnada sahiptirler.

cc) Hadise pazarda vuku bulmuştur. Olayı rivayet eden her sahabe, gördükleri olayın farklı bir ciheti üzerinde durmuşlardır. Zira sadece pazar olayını anlatan rivayetlere baktığımızda bile, bu farklı bakış açıları görülebiliriz. Bir kısmında Peygamberimiz fiyatı soruyor, bir kısmında elini küfeye daldırıyor, bir kısmında kaliteli ve kalitesiz malların karıştığını görüyor²¹⁵ vd.

O halde bu rivayetlerde birbirine mütenakiz bir hal söz konusu değildir. Hadislerin bir kısmında (Ebu Hureyre (r.a) hadisinde olduğu gibi) hadise bütün teferruatıyla anlatılmışken bir kısmında ise sadece ihtiyaç olunan bölüm anlatılmış, yani ihtisarda bulunulmuştur. Çünkü, bu mahiyetteki bütün rivayetlere idrac mantığıyla yaklaşırsak: 'Bizi aldatan bizden değildir' rivayetlerine -ziyade- olarak pazar olayını anlatan bütün rivayetleri müdrec saymak gerekir ki, bu durumda yanlış neticelere varırız.

d) Bir ihtimal de şudur: Pazardaki bu olay defaatle vuku bulmuştur. Zira H.z. Peygamber (s.a.v.)'in pazara sık sık çıktığını biliyoruz. Sahabilerin teaddüdü ve olayı -ifadeler birbirine yakın da olsa ve mana ile rivayet etem ihtimalleri de bulunsa- farklı lafızlara rivayet etmeleri böyle bir ihtimali canlı tutmaktadır. Bu durumda Ebu Hureyre (r.a.)'ın rivayetinde olduğu gibi bir seferinde vahiyle uyarıldığı, diğerlerinde de olayın normal seyri içinde vuku bulmuş olması ihtimal dahilindedir. O halde ya, olay teaddüt etmiştir veyahutta rivayetlerde (ihtiyaca göre) ihtisarda bulunulmuştur.

e) Yazar, H.z. Peygamber (s.a.v.)'in pazar tecrübesinden ötürü vahye ihtiyaç duymadan böyle bir kontrolü yapabileceğini, bunun için vahye ihtiyacının olmadığını söylüyor. Bu itiraz tabii ki yerindedir. H.z. Peygamber (s.a.v.) gibi zeki, ticari geçmiş olan bir zatın dışında, normal bir insan dahi böyle bir kontrolü yapma ihtiyacı hissedebilir. Sanıyoruz, mesele H.z. Peygamber (s.a.v.)'in buna ihtiyaç duyup duymamasından çok, böyle bir hadisenin olup olmadığının tesbitidir. Böyle sıradan bir olayda bile peygamberine bir tür vahiyle bilgi ulaştırana yüce Allah'ın bu tasarrufunda, ilk İslâm kadrosu olan sahebe-i kiramanın alacağı en önemli derslerden birinin Cenab-ı Allah'ın sürekli tasarrufu altında olduklarının bir başka yönden hatırlatılmasıdır. Konuyu sadece, Resulullah'ın bunu bilip bilmemesiyle veya ihtiyacıyla izah ede-

205 Heysemî, Mecme, c.4, s. 78; Heysemî, Bezzarın rivayet ettiği bu hadisin ricali sıklardır, der.

206 Heysemî, Mecme, c.4, s. 79; Taberani Kebir ve Evsat'ında rivayet etti. Seneddeki Yahya el-Hemmaniyy zayıftır der. Ancak Yahya b. Main onu sıkı saymıştır. Nesai ve Ahmed onu zayıf saymıştır. İbnü Adiy, Kufe'de ilk müsnedi yazanın o olduğunu söyler. Zehebi, Tezkire, rk. 423; İbn-i Sa'd, Tabakat, VI, s. 411; İbni Hacer, Tehzib, c., 6, s. 151- 153, rk. 8868; Zehebi, Mizanü'l - İ'tidal, c. 7, s. 198; rk, 9575.

207 Heysemî, Mecme, c. 4, s. 79; Taberani Kebir'de rivayet etti. Ricali, sahih hadis ricalidir.

208 Müslim, İman, 43, hd. 164 (102); Tirmizi, Buyu, 74, hd. 1315; İbn-i Mace, Ticare, hd. 2224

209 İbn-i Mace, Ticaret, hd. 2225; Hadisi senedi hakkında söz söylenmiştir.

210 Heysemî, Mecme, c.4, s. 78; Ahmed, Bezzar ve Tabarini rivayet ettiler.

211 Heysemî, a.g.e., c. 4, s. 78; Hadisenin Baki' çarşısında geçtiği tasrih ediliyor.

212 Heysemî, a.g.e., c. 4, s. 78; Hadisenin Baki civarında geçtiği tasrih ediliyor.

213 Heysemî, a.g.e., c. 4, s. 78; İbn-i Hacer, el-Metalibü'l- Âliye, c.1. s. 406.

214 Ebu Davud, Buyu', 17, hd. 3435; Ahmed, c. 2, s. 50.

215 Heysemî, Mecme, c.4, s.79.

cek olursak, Allah (c.c.) ile Resulu arasındaki iletiŐimi ve bunun kitleye yansımasını sadece bilgi alıŐveriŐi olayına mahkum ederiz ki bu durumda vahyin tahlilini, hikmet, tarz ve mesajını yeniden tartıŐmamız gerekecektir.

Bir diğer önyargı da Şudur: Vahiy teferruatını geçtiği rivayetdeki: Abdurrahman -Ala- Süfyan üçlüsünden sonra Ahmed b. Hanbel'in hadisi müdrec haline getirdiği iddiası. Yazar burada Ahmed b. Hanbeli idracla suçluyor. Halbuki vahiy sözcüğünün geçmediği (Abdurrahman -A'la Süfyan) üçlüsünde sonra Müslim, İbn-i Mace ve Tirmizi'den önce araya Hişam b. Ammar, veya beşinci ravi olarak Yahya b. Eyyub, Kuteybe, İbn-i Hucr gibi raviler girip senedin uzamasına vesile olunuyor. İdracı düŐünen bir mantığın, bu senetlerde hazfı, metinde eksikliği, u-nutkanlığı düŐünmesi, en azından böyle bir ihtimali var sayması gerekmez mi. Kaldı ki bizim bu husustaki tercihimiz, daha önce (c ve d Őikkında) ifade ettiğimiz yorumdur.

6. Misal

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hicret edeceği mekanla ilgili hadislerdir. Yazar bu hussuta aŐađıdaki hadisleri örnek olarak getirmiŐtir.

"Allah bana Şu üç Őehirден hangisine göçersem oranın Hicret yurdum olduğunu vahyetti. Medine, Bahreyn, Kunnesrin"

Rüyamda Mekke'den hurmalıklı bir yere hicret edeceğimi gördüm. Önce oranın Yemame ve Hecer olabileceğini düŐündüm. Sonra (anladım ki) orası, Yesrib Őehri (Medine) imiŐ²¹⁶.

Hadisi verdikten sonra iletişimin rüyada olduğunu, (bana vahyedildi) cümlesinin geçtiği rivayetlerin ise doğru olmadığını ifade ediyor²¹⁷.

Yazar, bu rivayetlerde geçen Kunnesrin ve Bahreyn'in vahiy kılıfıyla Medineye alternatif olarak sunulmak istendiğini söylüyor. Şimdi bunu tahlil edelim:

a) Kinnesrin'in zaptına dikkat edilmeden Kunnesrin Şeklinde verilmiŐ, doğrusu, Kinnesrin' Őeklinedir²¹⁸.

b) Tirmizi'nin rivayetindeki Bahreyn ve Kinnesrin'i²¹⁹, Medineye alternatif olsun diye uydurdular demek ne kadar doğru ise, Buhari, Müslim'in rivayetinde geçen Yemame ve Hecer²²⁰ için de aynı Őeyleri söylemek o kadar

doğrudur. Doğru olan Şudur ki; kimse bu hadisleri uydurmamıŐtır: Belki bu isimler Medine hicretinden önce yaŐanan tarihi süreci içindeki ihtimalleri ifade etmek veya Hz. Peygamberin hicret yurdunu tarassut eden müŐrikleri ŐaŐırtmak için bildirilmiŐ olan mekanlardır.

c) **Hakim** (405/1014) ve Zehebi gibi zatlar Tirmizi'deki hadisin sahih olduğunu serahaten bildirmiŐlerdir. Eğer tercih söz konusu edilseydi, Buhari ve Müslim'in rivayetlerini tercih söz konusu olacaktı. Ancak Tuhfe'de de belirtildiği gibi²²¹, haberler arasında (açık vahiy, rüya) takdim ve tehir düŐünülerek cem ve te'lif olabilir. Bu te'lifi **Aliyyü'l - Kari** (1014/1606) Şöyle yapar: 'Cenab-ı Allah kendisini Mekke'de iken üç merkezden birine hicret etmesi konusunda muhayyer bıraktı. Sonra da (gönlünün ve Şartların oluŐması üzerine) Medine'ye hicret etmesi (rüyada) emredildi²²².

d) Burada gözden kaçan önemli bir nokta da Şudur: Hadislerin birinde: 'Allah bana buyurdu' diğerinde ise: 'Rüyada vahyolundu' buyuruluyor. Bilindiği gibi: 'Peygamberlerin rüyada gördükleri de vahiydir'²²³. Kur'ân-ı Kerim'de Medine'ye hicret emrine dair bir hüküm bulunmadığına göre: Kur'ân dışında bir vahiyle (serahaten - rüya - ilham vs.) Hz. Peygambere Medine'ye göç etmesi emredilmiŐtir. Bu da Kur'ân dışında bir vahyin bulunduğuna delil değil midir? Rüya da Kur'ân dışında bir vahyin bulunduğuna delil değil midir? Rüya da Kur'ân dışında bir vahyin gerçekteŐtiđini kabul eden mantığın, diğer türden de vahyi kabul etmemesi bir çeliŐkidir. Netice itibariyle Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'ân-ı kerim âyetleri dışında bir tür vahiyle Medine'ye hicret etmesi hususunda talimat almıştır.

e) **İbn-i Sa'd** (230/844) Medine ile ilgili rivayetlerin bile kendi içinde bir süreci temsil ettiğini belirtir. Bu da tercih ettiğimiz sürecin doğruluğunu takviye eder. Ona göre Hz. Peygamber (s.a.v.) önce; 'bana sizin hicret edeceğiniz yurdunuz iki taŐlık arasında, hurma ağaçlarıyla kaplı çorak arazi' olarak gösterildi der. Sonra günler geçer. Akabinde bir gün ashabının karŐısına sevinçle çıkar ve; ben hicret yurdumuz hakkında bilgilendirildim (Uhbirtu) o Yesrib'dir²²⁴ der. İbn-i Sa'd'ın bu rivayeti de bu husustaki bütün rivayetlerin tarihi bir süreci tedriciliği yansıttığını gösterir.

216 Makale, s. 69

217 Makale, s. 69.

218 Mübarekfürî, Tuhfe, c. 4, s. 375.

219 Tirmizi, Menakıb, hd. 3923..

220 Buhari, Ta'bir, 39; Müslim, Rû'ya, 20; İbn-i Hibban, el-İhsan, c.8, s. 59-60, hd. 6242-43.

221 Mübarekfürî, Tuhfe, c.4, s. 375.

222 Mübarekfürî, a.g.e., c.4, s. 375.

223 17/İsra, 60; Buhari, Vudu, 5, Ezan, 161. Belâzürî, Ahmed b. Yahya, Ensabü'l - EŐraf. Darü'l - Mearif. c. 1. s. 256.

224 İbn-i Sa'd, et- Tabakat, c.1, s. 109

f) Hadisleri değerlendirirken Resulullah (s.a.v.)'in yaşadığı yerin sosyo-politik, coğrafik ve sosyolojik şartlarını düşünmekte zaruret vardır. Hadisleri bütün bu şartlardan ve doğduğu mekandan tecrit edilerek tahlil edilmesi bazı hatalı neticelere götürecektir. Bilindiği gibi, Hz. Peygamber hicret konusunda bütün ihtimalleri düşünmüştür. Habeşistan, Taif, Benu Kinde, Benu Amir, Benu Hanife kabileleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hicret için zemini yakaladığı mekanlardı²²⁵. Medine'ye hicret başladığında ise bu süreç tam bir yıl sürdü²²⁶. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hicret için Medine'ye karar kıldığı, Mekkeli müşriklere ancak ikinci akabenin sonrasında deşifre edilebilmiştir. İşte, Hz. Peygamber'e Bahreyn, Kinnesrin gibi mekanların gösterilmesi, Peygamber (s.a.v.)'in de bunu ifade etmesi bir anlamda müslümanları rahatlatacak, müşriklere mekan saptıran ilahi bir taktik oluşturmuştur. Nihayet şartlar oluşunca Medine konusunda nihai emir verildi.

Netice olarak : Hadisler arasında te'lif olamayacak bir tenakuz söz konusu değildir. Ayrıca belli şehir adlarının geçtiği her hadisi de, şehirler hakkında aydurlanmış olan hadislerin içinde mülhaza hayli kuşku bir yaklaşım olur ki, bu hadislerde gerek İbn-i Kayyim (v.757/) ve diğer âlimlerin ve gerekse de **Prof. Dr. Tayyib Okıç** hocanın haklı olarak bahse konu ettikleri²²⁷ şartların oluşmadığını rahatça görebiliriz.

7. Misal

Burada Mekke'nin fethinden sonra Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'nin fethi akabinde Safa Tepesinde yaptığı bir hitabesine yer veriliyor. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebu Süfyan'ın evine girenin, kapısını kapatıp evine çekile: "in emniyette olacağını haber verince, Ensar'dan bazıları: Adamı (Hz. Peygamberi) şehire karşı bir rağbet tuttu" diyerek Peygamberimizin Mekke'de kalıp yerleşeceğinin korkusunu aralarında fısıldaşıyorlar.

Bu olayı anlatan Buhari rivayetine göre, fısıldaşmalar Peygamber (s.a.v.)'e vahiyle bildirildi²²⁸, İbn-i Hişam'a göre ise Hz. Peygamber aralarında fısıldaştıkları görünce onlara sordu, ısrar etti, ısrarın neticesinde; sizin burada yerleşeceğinizden korkuyoruz²²⁹, onu kon-

uşuyorduk dediler. Bunun üzerine peygamber (s.a.v.) açıklamada bulundu.

Buna göre İbn-i Hişam'ın rivâyetinde: Peygamber (s.a.v.) Safa Tepesinde dua ederken aralarında fısıldaşan ensar: 'İster misiniz Allah fethi müyesser kıldıktan sonra Hz. Peygamber beldesinde ikamet etsin' diye söylendiler. Hz. Peygamber duayı bitirince siz az önce ne dediniz' diye sordu; bir şey değil deseler de Peygamber (s.a.v.) onları zorladı, onlar ad vakıayı anlattılar. Hz. Peygamber de bundan Allah'a sığınırım. Hayatımız da ölümümüz de beraberdir buyurdu²³⁰ deniliyor.

Yazar; Buhari'nin rivayetinin senet itibarıyla daha güçlü olduğunu ancak İbn-i Hişam'ın rivayetinin ise akla daha yakın olduğunu söylüyor. Zira Hz. Peygamber böyle bir olayı sezinlemesi pekala mümkündür²³¹. Neticede ise yazar: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Kur'an dışında böyle bir vahyin geldiğini ihtiyatla karşılamak gerektiği kanaatinde.

Ayrıca Ebu Hureyre'nin olayı Hz. Muaviye (r.a.) dönemindeki bir sefer sırasında anlatmasını bahis konusu yapan yazar: 'Hadiseyi seneler sonra nakleden Ebu Hureyre...' diyerek Ebu Hureyre (r.a.)'ın özellikle vahiyle ilgili bölümü yanlış hatırlamış olabileceğini ihsas ettiriyor²³². Şimdi hadiseye bütün olarak bakalım:

Hadisenin Tahlili

a) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den hadis nakleden sahabenin hemen hemen hepsi (Hz. Aişe - Hz. Enes b. Malik gibi) peygamber (s.a.v.)'in vefatından yıllarca sonra da nakillerine devam ettiler. Kendi kendimize oluşturduğumuz bir usule aykındır diye ravilerden ve özellikle sahabeden gelen rivayetleri uzun aralıklarla ilişkilendirerek halt (karıştırma), nisyan ve benzeri eksikliklerle töhmet altında mı bırakacağız. Binlerce hadis rivayet eden Ebu Hureyre (r.a.)'ın sadece belli hadislerde Hz. Aişe (r.a.) gibi zevat tarafından tenkide tabi tutulması da²³³ onun hadislerini ihtiyatla karşılama hakkını bize vermez. Bilakis onun bunca geniş külliyyatına göre bu kadar az noktada tenkide tabi tutulması hadisteki 'tütül yed liğine' sağlamlığına güçlü bir delildir.

b) **İbn-i Kesir** (v: 774/) İbn-i Hişam'ın siresinde kullandığı haberin muallak bir haber olduğunu ve bu ri-

225 İmadüddin Halilî, Dirase fi's - Siyre, Müessesetü'r - Risale, 6.bs, 1982, s. 125-130.

226 Belazuri, Ensab, s. 257; İbn-i Sa'd, et - Tabakat, c.1, s. 109.

227 İbnü Kayyim el-Cevziyye, el-Menârü'l - Münif fi's - Sahih ve'd - Dâif, Mektebetü İbn-i Teymiyye, (th. Ebu Gudde (v.1998) Kahire, s. 101, vd.; Prof. M. Tayyib Okıç, Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri Nur Yayıncılık, 1995, s. 245-247.

228 Buhari, Cihad ve's - Siyer, 30, hd. 84-86.

229 İbn-i Hişam, es-Siyre, c.4., s.59.

230 A.g.e., c.4, s. 59.

231 Makale, sh. 70.

232 Makale, s.70

233 Bak. Bedreddin ez-Zerkeşi, el-İcabe

vayetinin aslının Ahmed'in Müsned'inde ve Müslim'de yer aldığını söyler²³⁴. Böylece İbn-i Hişam'ın; aldığı haberin muhtasar olduğunu, bu rivayetinin aslının Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis olduğunu ortaya koyar. Müsned - Muttasıl bir rivayete karşı, muallak - Munkati' bir rivayetinin hüccet oluşturmayacağı ortadadır.

c) Yazar; (vahiy sözcüğünün geçtiği) Müslim rivayetinin daha sağlam, ancak İbn-i Hişam rivayetinin daha makul -gerçekçi olduğunu söylüyor²³⁵. Böylece indi bir kriter usule ve genel teamüle ne kadar uygundur. Kur'an vahiyyle Peygamberimizi bilgilendiren Yüce Allah (c.c)'in, bir fısildeşmayı peygamberine vahiyyle bildirmesinin garipsenecek bir tarafı yoktur. Mekke müşriklerinin fısildeşmalarını²³⁶, hanımlarının aralarındaki konuşmalarını²³⁷, Peygamberine bildiren Yüce Allah, mü'minlerin kendi aralarında müzakere ve fısildeşmalarını da pekala Peygamberine bildirebilir. Bildirici olan Yüce Allah olduğuna ve böyle irade ettiğine göre, bilginin kaynağını yönlendirmek hakkına sahip değiliz, olsa olsa hadis usulu kriterlerine göre haberin geliő yönünü ve bu metnin Kur'an ve Peygamber (s.a.v.)'in genel uygulamasına zıt olup olmadığını ortaya koyup tartışma hakkına sahip olabiliriz.

d) İbn-i Hişam'ın rivayetini diğer rivayetlerle karşılaştıracak olursak, şu noktaları tesbit etmemiz mümkün olacaktır.

aa) İbn-i Hişam, haberi; 'bana Yahya bin Said'den ulaştığına göre Hz. Peygamber Mekke'yi fethedince...²³⁸ tarzında veriyor. İbn-i Hişam (v:218/) sıkça takip ettiği metodun zıddına bu rivayetinin senedini vermediği gibi haberi tevsik eden bir talikte de bulunmamıştır. Halbuki İbn-i Hişam, kendisine ulaşan muttasıl senetleri verdiği gibi²³⁹, güvenilir gördüğü rivayetleri de tevşik etmiştir²⁴⁰.

bb) Haberi Muttasıl bir senetle rivayet eden Müslim²⁴¹, Ebu Davud²⁴², İbn-i Huzeyme²⁴³, ve Ahmed'in²⁴⁴ rivayet zincirleri arasında Yahya bin Said'in katıldığı bir

senedi görmek mümkün değildir. Bu nedenle de senedi ve rivayeti hakkında ciddi bir değerlendirmenin yapılamayacağı bu rivayeti, Müslim ve Ahmed'in rivayetlerine kıyaslamak mümkün değildir.

e) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Safa'da ensarın aralarındaki fısildeşmaları vahiy olmaksızın işitmesi (şartlara göre) mümkün olabilirdi. Ancak bunun vahiyyle bildirilmesi ve daha önce Peygamber (s.a.v.)'in bu hususta mesajlar vermesi de nübüvvet makamının bir gereğiydi. Nitekim **Nevevi** (v: 676/) buna işaret ederek bu hususun bir mucize olduğuna dikkat çeker. Nevevi'nin izahı (tasarrufla) özetle şudur: 'Burada iki vecih muhtemeldir. Birincisi: Ben şüphesiz Allah'ın Resuluyum. Bu ve benzeri olaylarda olduğ gibi bana vahiy gelir de beni gaybi meseleler hakkında bilgi sahibi kılar. Ben de size bildiririm. İkincisi ise; Bu hususları haber vermemden ötürü Hristiyanların Hz. İsa'yı beşeriyetten sıyırdığı gibi, siz de beni beşer vasfımdan sıyırmayınız²⁴⁵.

f) Müslim ve Ahmed'in rivayetlerinde Safa Tepesindeki duruş esnasında (veya öncesinde) Peygamberimize olayın vahiyyle haber verildiği uzunca anlatılır²⁴⁶. Bazı rivayetlerde ise, sadece Peygamberimizin söylediklerine dikkat çekildiği için ihtisarda bulunulmuştur²⁴⁷. İbn-i Hişam'ın rivayetini de bu noktadan değerlendirmeye tabi tutmak mümkün olabilir. Çağdaş müddetikler çalışmalarında rivayetlerdeki ihtisar²⁴⁸ ve Safa Tepesindeki vahye²⁴⁹ dikkat çekerler.

Neticede; Hz. Peygambere Safa Tepesinde (veya eteklerinde) iken vahye muhatap olmuştur. İnen ensarın fısildeşmaları ve iç müzakereleri kendisine haber verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) (ensarın Allah katındaki kıymet ve değerlerine işaretlen) bu olayın kendisine vahiyyle iletildiğini bildirmiştir. Ve ölümüm de sizinle olacak diyerek Medine'deki vefatına mucize olarak işaret etmiştir. (Allahu a'lem).

İbn-i Hişam veya -diğer kaynaklardaki- vahyin ifade edilmediği rivayetler ise, olaya işaret eden muhtasar rivayetlerdir. Arada tercihi gerektirecek bir hal olmadığı gibi, tercih halinde ise vahiy teferruatının geçtiği rivayetleri tercih etmek -birçok yönden- gerekmektedir.

234 İbn-i Kesir, el-Bidaye ve'n - Nihaye, c.4, s. 306

235 Makale, s. 70

236 3/Enbiya, 21; 64 (Necva); 30, (Mekr Sözcüğü)

237 3/Tahrir, 66.

238 İbn-i Hişam, es-Siyre, c.4, s.59.

239 Bak. İbn-i Hişam, es- Siyre, c.3, s. 64, 215,240, 253; c.4. 84, 85.

240 İbn-i Hişam, a.g.e., c.4, s.59.

241 Müslim, Cihad, 84-86

242 Ebu Davud, İmâre, 25, hd. 3021-3024.

243 İbn-i Huzeyme, hd. 2758.

244 Ahmed, c.2, s.293,538.

245 Nevevi, Zekeriyâ YAhya b. Şeref: el-Minhac (Th. Komite, Bş. Ali Abdilhamit Baltacı) Darü'l-Hayr, c.4, s.76

246 Müslim, Cihad, 84-86; Ahmed, c.2, s.538.

247 Ahmed, c.2, s. 293; Ebu Davud, İmâre, 3021 - 3024

248 Bk. el-Müsne'd, Cami'ül-Camiin derleyicilerin nolu. (El-Müsne'dü'l-Cami', Darü'l-Ceyl, Beyrut, 1993) c. 18, s.75.

249 Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe, es-Siretün Nebeviyye fi dav'il Kur'ani ve's - Sünneti, Darü'lKalem, Şam, 1992, c.2, s. 462; Mehavifu'l - Ensar.

Yedi Örnek Üzerinde Genel Bir Değerlendirme

Bu çalışmada ele alıp incelediğimiz bütün hadisler uzunca veya muhtasararı bizlere ulaşmış olan rivayetlerdir. Bu hadisler üzerinde alan taraması yaptığımızda:

a) Aralarında herhangi bir tenakuz ve çelişkinin olmadığını, hadislerin cem ve telifinin mümkün olduğunu, hadislerde iddia edildiği gibi idrac veya benzeri tasarrufları seslendiren hiçbir âlimin bulunmadığını, hadisleri veya hadislerin bir tarafını şümüllü bir tarama yapılmadan 'indi ve delilsiz' kanaatlerle amel dışı saymanın doğru olmadığını, ulaşabildiğimiz kaynaklarla ortaya koymaya gayret ettik.

b) Vahiyle ilgili teferruatın geçtiği hadislerin bu bölümlerinin şu veya bu gerekçeyle Hz. Peygamber'e aidiyetini reddedersek bile, hadislerin kendisi -geri kalan kısmı- Peygamber (s.a.v.)'in Kur'an dışında bir vahiy aldığı ortaya koymaktadır.

c) Hadisleri tahlil ederken, selef âlimlerinin şerh çalışmalarını yok sayarak ve hadisleri geçtiği tarihi ve coğrafi ortamdan tecrit ederek yönlendirmeye çalışacak olursak, hatalı sonuçlara düşmemiz kaçınılmazdır.

d) Hadislerdeki belli bir yönü (mesela, Peygamber (s.a.v.)'e Sünnetin vahiy kanalıyla ulaşması gibi) önyargıyla ve reddetmek amacıyla yapılacak çalışmalar, koşullu ve objektiflikten uzak çalışmak olacaktır.

e) Sünnetin vahiyle irtibatını yok sayarken; iddia sahiplerini neyi yok saydıklarını, vahiy nasıl tasnif ettiklerini, klasik vahiy tanımlarına kendilerini bağımlı sayıp saymadıklarını, rüya -ihlam- cebraille müzakere gibi vakıaları vahiy sayıp saymadıklarını ortaya koymaları gerekir. Eğer reddedilen vahiyden gaye, lafzı ve manasıyla belagat ve icazı olan, lafız ve manasının Yüce Allah tarafından buyurulduğu Kur'an vahiy ise; kimsenin sünnetteki vahiyle bunu kıyaslamadığı ortadadır. O halde Sünnet-vahiy irtibatında kastedilen şudur; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tartışmaya açtığı, şahsi olduğunu ifade ettiği icthadları hariç- tasarruf ve fiillerinin Yüce Allah'ın emir, kontrol ve denetiminde olduğu ve Peygamber (s.a.v.)'in bilmediği hususlarda cebraille takviye edildiği, Peygamber (s.a.v.)'in ihtiyacı olsun veya olmasın Kur'an dışında da haber aldığı mahiyetindeki vahiydir.

f) Hadisteki ziyadelik bir zenginliktir: Üsülcüler; 'İki haber tearüz eder de, birinde bulunan ziyadelik ötekinde bulunmazsa (tercih hâlinde) ziyadeyi ihtiva eden hadis ötekine tercih edilir. Zira sıkı ravilerden gelen ziyade

makbuldür. Kendisinde fazladan bilgi bulunan ravi, fazladan bilgiye sahip olmayan raviye göre daha fazla bilgi sahibidir. O halde fazladan bilgiyi ihtiva eden rivayet ötekine tercih edilir, ölçüsünü koyarken sıkı ravilerin fazla bilgi ve teferruat ihtiva eden hadislerinin, tenkid mevzuu değil, tercih sebebi olduğunu belirtmiş olurlar²⁵⁰.

Usulcülerin bu ölçüsü; aynı ravinin, biri ziyade ihtiva eden, ötekisinde ise bu ziyade bulunmayan iki haberi hakkında da uygulanır. Mesela bir ravi bir hadis rivayet eder, bu hadiste bulunan malumat, yine aynı ravinin diğer rivayetinde bulunmamaktadır. Söz konusu ravinin ziyadeyi ihtiva eden rivayeti ötekine tercih edilir. Alimlerin ekserisi, ziyadeyi ihtiva eden rivayeti ikinci bir rivayet gibi kabul ederler²⁵¹. Sıkı bir ravinin bu durumdaki bir rivayeti, sıkı olan başka ravilerin rivayetine muhalif olduğu durumlarda ancak, söz konusu rivayet reddedilir²⁵². Bu ölçüyü incelediğimiz hadislere tatbik edecek olursak, vahiy ifadesinin geçtiği rivayetleri, öteki rivâyetlere ya tercih etmemiz veyahutta oradaki ziyadeyi almamız gerekecektir. **Hatib Bağdadi** (463/1070) bu türden rivayetlerin alınmasının ve tercih edilmesinin gerekliliğinde icma vardır, der²⁵³.

Zira vahiy halinin zikredilmediği rivayetlerde; vahiy halinin doğru olmadığını, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in böyle bir vahiy almadığını söyleyen tek bir rivayet görmiyoruz. Muhalif rivayet ancak Peygamberimizin bu hallerdeki vahiy halini reddetmesi şartıyla ve bunu tasrih ederek gerçekleşebilirdi. Bu nedenle baştan beri rivayetler arasında tercihin bile gerekmediğini, zira rivayetlerin birbirilerine muhalif olmadığını, ancak bir kısmında ihtisar olduğunu belirtmeye gayret ettik.

İncelememizdeki usulü şöyle formüle edebiliriz:

a) Sıkı ravi — Bekarin Zinası: Yüz sopa, bir yıl sürgün (Ziyade Makbuldür)

Sıkı ravi — Bekarin zinası: Yüz sopa —²⁵⁴. (Muhtasar)

b) Ravi Zeyd — Metin - ziyade (Vahiy Halini Anlatan Teferruat) — Ziyade Makbuldür.

Ravi Zeyd — Metin — (vahiy Halini Anlatan Teferruat yok) (Muhtasar)

250 Berzenci, et-Tarih, c.2, s.237.

251 Berzenci, a.g.e., c.2, s. 237: İrakî'nin Fethi'l Fethi'l - Muğnisin'den naklen. c.1, s. 164-166.

252 Berzenci, a.g.e., c.2, s. 238.

253 Berzenci, a.g.e., c.2, s. 238.

254 Tahavi, Şerhu Maani'l-Âsâr, c.3, s. 138-141; Konu ile ilgili tartışmalar için bk. Tahavi, a.g.e. c.3, s. 188 141.

SONUÇ

Hiz. Peygamber (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim dışında, birçok hususta, gerek iman, gerek ibadet, hukuk ve gerekse de sosyal münasebetlerle ilgili birçok hüküm vaz etmiştir. Bunların mutlaka bir kaynağının olması gerekiyordu. Bu kaynak: Cebraile Peygamberimiz arasındaki bir tür iletişimdi. Sahabe-i Kiram bunun farkındaydı ve bunu sık sık yaşıyordu. Cemaatin ortasına gelmiş ve iman - islâm ve ihsanı tanımlamış olan Cebraill'i baş gözleriyle görmüşlerdir. Bu nedenle de onlar bu hallere alışkınlardı. Hiz. Peygamber (s.a.v.) zaman zaman cemaatin huzurunda, bazen de değişik vesilelerle, evinde, başka hallerde vahye muhatap oluyordu. Bunu garipsemek ve Hiz. Peygamber'i Kur'ân vahyinin dışında ilahi tasarruf ve iletişimden tecrit etmek, o iklim ve şartları bilenlerin garipseyecekleri bir haldir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde: "Vahiy haline girdiği" bölümü hiç olmazsa bile bedihi olarak ortadadır ki, Hiz. Peygamber teabbüdi hususlarda, ahkam konusunda velhasıl sünnetle belirlenmiş temel hususlarda kendi kendinden hüküm koymazdı. Sadece vahiy kelimesinin geçtiği rivayetleri değil; sahih senet ve sağlam metinle gelmiş bulunan sünnetin tümünü, dikkatli ve tahlil edici bir bakışla incelememiz bir zarurettir. Ancak bunu yaparken Sünnetten problem ihdas etmek değil, Sünneti Sünnetin mantığı icinde anlamaya gayret etmek, Sünnet binasına yeni bir bahçe açmak ve parçacı yaklaşımla konulara eğilirken, meseleyi geniş perpektifle kavramaktan uzak kalmamak gerekmektedir.

Herhangi bir husustaki hadisler arasında bir tearuz ve ihtilaf varsa ve bu ihtilafı; cem ve te'lif mümkünse öncelikle o yola tevessül etmek -çünkü cem ve te'lif olabilecek hadislerin konusuna göre ummete ileride yarayacak bir tedricilik taşıyabileceğini unutmamak gerekir-, bu mümkün değilse tercih metodunu öne çıkarmak; ravilerden, metnin durumundan, hadisın zamanından, hadisle amel edilmiş olmasından gibi, tercihin bütün modellerini kullanarak tercih etmeye gayret göstermemiz gerekir²⁵⁵. Tercih her ne kadar diğer hadisi amelden uzaklaŐtırıyorsa da, her tercih hadiste bir yara meydana getirmez. Tabii ki bir hadiste; ravilerden kaynaklanan bir müdahale, idrac gibi ihtimaller varsa bunları da çok açıkça ortaya koymak gerekir. Hiç kimsenin Resulullah (s.a.v.)'e ait olmama ihtimali olan bir haberi, Hiz. Pey-

gambere mal etmeye gayret etmeye çalışacağı sanmamalıdır. Ancak idrac, hazf gibi varsayımların mutlak manada delile dayandırılması ve usullerde belirtilen kriterlere uygun olması şarttır.

Berzenci: İbn-i Kuteybe ve Tahavi gibi alimlerin yıllarca önce ifade ettiği anlayışı; yeni çağa yansıtan bir düşünür olarak, beşeri olan ifadeler arasında bile cem ve te'lif imkanı varken, ilahî nazm (Kur'ân'ın âyetleri arasında) ve Hiz. peygamber (s.a.v.)'in sözleri arasında bu te'lifi yapmak imkanı daha çoktur, derken, ifrad ve tefritten uzak insafı bir bakış açısını seslendiriyordu.²⁵⁶

Sahih hadis kitaplarında; senet itibarıyla ve metin yönünden tam olan rivâyetleri tahlile tabi tutarken; bu noktada selef hadis ulemasının hassasiyetini hatırlatmak ve konuları böylece tartışmaya açmak gerekmektedir. Bu hususlarda ciddi bir alan taraması yapmak, hadisın tarih, coğrafya, sosyal psikoloji ile irtibatını düşünerek tahlile gitmek biz hataya düşmekten azami ölçüde kurtaracaktır. Araları çok rahatça te'lif ve cem edilecek ve hatta belki zâhiri bir tearüz dahi olmadığı için sadece tarihi senet ve etraf taramasıyla yani bütüncül bir yaklaşımla rahatça anlaşılabilir hadisleri; 'muhtelefü'l-hadis' konusu yapmak da bizleri sağlam olan bir çok hadis üzerinde tasarrufa itecektir.

Sünnetin Sünnete, Sünnetin sirete, Sünnetin Mekke ve Medine'deki ortama, Sünnetin sahabenin anlayış ve tavrına, sünnetin tarihi sürece ve Sünnetin kadim çalışmalarına arzı eğer; dikkatli, ölçülü, önyargısız, dengeli usulle ilgili bütün çıkış ve çözümleri yansıtacak şekilde yapılırsa netice elde edilebilir. Ama bütün bunları yaparken; Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân vahyi dışında Cebraile müzakerede bulunduğu ve bu iletişim ve müzakerenin sünnet olarak ortaya çıkan bu sağlam hazinayı bizlere sunduğunu unutmamak gerekir.

Bu anlamda Sünneti vahiyden, ilahi tasarruftan soyutlama bu çalışmada da işaret ettiğimiz gibi hem bizi çelişkilere ve hem de Sünneti oturtacağımız kaideyi mesnetsiz oluşturmaya zemin hazırlayacaktır. Sünnet vahiy münasebeti derken: Sünneti vahiyden arındırmanın sünnete hizmette bir yapıcı rol oynaması mümkün değildir. Ancak kimse de Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in her cümlesini - tartışmaya açtığı ictihadları gibi- vahiy eseri saymalıdır. Sünnet - vahiy irtibatı derken tabii ki bunu kastetmiyoruz.

255 Berzenci, el-Tearüz, c.2, s. 151-337.

256 Berzenci, et- Tearüz, c.1, s.218.